

Toimetus

Tiiu Erelt
Anu Ilus
Taima Kiisverk
Priit Pikamäe (peatoimetaja)
Virgo Saarmets
Hille Saluäär
Aime Vettik (tegevtoimetaja)
Karmen Vilms

Toimetuse aadress

Tõnismägi 5A
10119 Tallinn
Tel 620 8173

Väljaandja

Kirjastus Juura
Pärnu mnt 67A
10134 Tallinn
Tel 641 8519
Faks 641 8544
juura@juura.com
www.juura.com

Trükk

B2

ISSN 1406-7374

SISUKORD

Julia Laffranque. Kas Euroopa Liidu ühine õigussüsteem on olemas?	3
Virgo Saarmets. Milline peaks olema haldusakti keel ja stiil?	11

TÕLKEPROBLEEME

Andres Parmas. Kas mitteametlik õigus? Rahvusvaheliste konventsioonide tõlkimise probleeme	19
---	----

KEELEPROBLEEME

Helle Metslang. Püsiv ja muutuv ajavormistik	29
Uno Liivaku. Muutuv eesti keel. Tähelepanekuid (2)	33
Tiina Leemets. Kas suur või väike?	39

TERMINITEST

Heino Siigur. Terminikasutusest õiguskirjanduses	43
--	----

UUSI RAAMATUID

Raamat Euroopa Liidu õigussüsteemist	47
Uusi seadusnimetuste lühendeid	48

KAS EUROOPA LIIDU ÜHINE ÕIGUSSÜSTEEM ON OLEMAS?

Kas Euroopa Liidul on ühine õiguskultuur, õigusruum, õiguskord või õigussüsteem või kõik eelnimetatud korraga?

Kas eksisteerib Euroopa Liidu *õigussüsteem*? Õigussüsteem on iseloomulik eeskätt ühele riigile ja kujutab endast selles riigis kehtiva õiguse struktuuri.

Õigusteadlastele on südamelähedane püüd liigitada õigusega seotud nähtusi teatud kindlatesse struktuuridesse, institutsioonidesse ja süsteemidesse. See aitab keerulisest materjalist paremini aru saada ja annab lennukatele mõtetele konkreetsema vormi. Paraku on paljud Euroopa Liidu õiguse vaatlejad jõudnud ka seisukohale, et Euroopa Liitu ja selle õigust ei ole alati võimalik suruda konventsionaalsetesse raamidesse, kasutades selleks varem kokku lepitud üldtuntud õigusmõisteid. Üks ilmekas näide raskuste kohta, mis on tekkinud riigiõiguses väljakujunenud terminite kasutamisel Euroopa Liidu olemuse ja ülesannete iseloomustamiseks, on diskussioon Euroopa põhiseaduse üle. Kas Euroopa Liidul saab olla põhiseadus selle sõna klassikalises mõttes?

Samas on inimene juba kord selline, et omandab uue kiiremini siis, kui seda uut vana ja tuntuga võrrelda, isegi kui võrdlemine näib võimatu. Mõtisklegem siis selliste mõistete Euroopa kontekstis kasutamise üle nagu *õiguskultuur*, *õigusruum*, *õiguskord* ja *õigussüsteem*. Kui suur tähtsus on sellel, milliste sõnadega me üht või teist ilmingut, tegevust või põhimõtet tähistame? Ette rutates võib öelda: tundub, et väga suur, ühel või teisel nimetusel on sageli psühholoogiline efekt ning eelistatakse seda, millel on “sõbralikum” ja vähem poleemikat tekitav varjund.

Euroopa õiguskultuur(id)

Esmapilgul tundub, et rääkides Euroopa õigusest üldiselt, armastatakse sageli filosoofeerida Euroopa *õigusruumi* teemal. Õigusruum tundub olevat kergemini haaratav kui konkreetne süsteem, igauks suudab ette kujutada üht ruumi – mahtu või dimensiooni, mida võiks täita ja ühendada Euroopa õigus. Sellele õigusele teatud struktuur anda ja süsteem kujundada on juba ekspertide töö.

Alustada tuleks aga hoopis *õiguskultuurist*, mis on kõige vundament. Raske on kujutada ette õigusruumi või õiguskorda, mida saaks süsteemi paigutada, kui see ei põhine vähe-masti lähedasel, kui mitte ühisel õiguskultuuril.

Heidelbergi ülikooli ajaloo professor Géza Alföldy võrdles oma 31-aastase õppetöö lõpetamise puhul peetud lahkumiskõnes 16. veebruaril 2005 Euroopa Liitu Rooma impeeriumiga ning tõi välja viis olulist tahku, mille poolest Euroopa Liit Rooma impeeriumiga sarnaneb või sarnaneda võiks (seega ka aspekte, kus Euroopa Liidul on veel arenguruumi).¹

Need on järgmised:

- 1) majandus (majandus- ja rahaliit) – ühisraha pole Alföldy arvates siiski kõige olulisem; majandusest alustab ta oma loetelu lihtsalt seepärast, et majandus oli üks Euroopa arengu alustalasid;
- 2) supranatsionaalne (rahvusülene, riikideülene) poliitiline kord;
- 3) halduskultuur – siin on Alföldy sõnul bürokraatlikul Euroopal Vana-Rooma riigist palju eeskujuga võtta; muu hulgas mainib ta sedagi, et praegusel Euroopa eliidil, kui see soovib olla “tõeliselt euroopalik”, peaks olema vähemalt samasugune kultuurilooline teadmistepagas, kui oli selle roomlastest eelkäijatel;
- 4) võime rahvaid enda poole võita, säilitades samal ajal rahvusriikide omapära;
- 5) kultuur.

Jah, tõepoolest, eeltoodud Euroopa “ühendamise” aspektide olulisusega Euroopa “ühendamisel” võib nõustuda. Ilmselt saaks siia lisada veel teisigi komponente; juristi vaatenurgast väärib eraldi märkimist kindlasti õigus, mida ühineva Euroopa raames saab provokatiivselt vaadelda koguni kui *ius publicum liberatum europaeum*’i. Kuid õigust käsitleb Alföldy oskuslikult eelkõige kahe esimese punkti – majanduse ja rahvusülese poliitilise korra all, leides, et õigus on majandust ja ka poliitikat koos hoidev element. Samas on ju majandus ja poliitika pelgalt vahendid eesmärkide saavutamiseks ning peaksid ideaalis austama väärtuskorda, millel Euroopa rajaneb, nimelt: rahu, inimväärikust, vabadust, demokraatiat, võrdsust, õigusriigi põhimõtet.

Euroopa ühendamise arhitektile, Euroopa ühenduste vaimsele isale Jean Monnet’le on omistatud ütlus, et kui ta saaks Euroopa lõimimisega uuesti alustada, alustaks ta majanduse asemel kultuurist. “Me ei liida kokku mitte riike, vaid ühendame inimesi” – need on tema sõnad.² Kultuuri alla kuulub kindlasti ka õiguskultuur. Ilmselt ei ole siiski olemas ühtset, monoliitset Euroopa õiguskultuuri, Euroopa konstitutsioonilist traditsiooni, küll aga on Euroopa Liidule ja selle liikmesriikidele iseloomulik neid ühendav tahe austada liikmesriikide võrdsust Euroopa õiguse ees, riikide rahvuslikku identiteeti, mis on omane nende poliitilistele ja põhiseaduslikele alusstruktuuridele.³ Ega siis asjata ei esita Euroopa põhiseaduse leping Euroopa Liidu ühe sümbolina juhtlauset “Ühinenud mitmekesisuses”⁴.

¹ Vt **G. Alföldy**. Das alte Rom und das moderne Europa. Gibt es Lehren aus der Geschichte? Ettekanne on arvutivõrgus kättesaadav aadressil <http://www.forum-classicum.de/artikel105holkafoeldy.htm> (12.02.2006).

² Si je devais refaire l’Europe, je commencerais par la Culture – “nous ne mettons pas ensemble les Etats; rassemblons les hommes.” (**J. Monnet**. Mémoires. Paris 1976.)

³ Vt ka Euroopa põhiseaduse lepingu art I-5 lg 1.

⁴ Euroopa põhiseaduse lepingu art I-8.

Euroopa ühine õigusruum

Isegi kui ei ole olemas ühtset, monoliitset Euroopa õiguskultuuri, vaid üksnes teatud ühisejuured, soov austada oma Euroopa naabrite traditsioone ja tunnustada sarnaseid alusväärtusi, kas võib siis ikkagi kategooriliselt väita, et *ühtne Euroopa õigusruum* on müüt? Või on see ideaal, mille poole pürgida? Praegu sobiks ilmselt siiski rääkida pigem *ühisest õigusruumist*.

Üldisemalt võttes on *Euroopa ühine õigusruum* palju laiem kui ainuüksi Euroopa Liit. Kindlasti mahub siia alla ka poliitilise inimõiguste kaitse organisatsiooni Euroopa Nõukogu ja selle liikmesmaade õigusloome, samuti Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika rakendamisala.

Kuigi Euroopa ühise õigusruumi teema on populaarne nii Euroopa Liidu kui ka Euroopa Nõukogu seisukohalt, selgus 20. jaanuaril 2006. aastal Mustpeade majas Martensi Seltsi korraldatud konverentsil⁵ Euroopa Inimõiguste Kohut esindanud kohtuniku Rait Maruste ja Euroopa Kohtu kohtuniku Uno Lõhmuse vahendusel, et need kohtud ei ole oma lahendites kunagi otsesõnu kõnelnud ei *ühtsest* ega *ühisest Euroopa õigusruumist*.

Küll tsiteeriti konverentsil teada-tuntud Euroopa Kohtu otsuseid, kus öeldakse, et Euroopa ühendused on loonud *uue õiguskorra*, mille huvides riigid, ehkki vähestes valdkondades (nii oli see veel Euroopa ühenduste algusaastatel!), on piiranud oma suveräänseid õigusi ja mille subjektide hulka ei kuulu mitte ainult liikmesriigid, vaid ka nende kodanikud⁶ ning et erinevalt tavalistest rahvusvahelistest lepingutest on Euroopa Majandusühenduse asutamisleping loonud omaenda *õigussüsteemi*, mis asutamislepingu jõustumisel muutus liikmesriikide õigussüsteemide lahutamatuks osaks ja mida nende kohtud on kohustatud kohaldama.⁷ Rait Maruste pööras samuti tähelepanu Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendites sageli viidatud sõnaühendile *Euroopa Nõukogu liikmesriikidele ühised õigustraditsioonid*. Eelnevast võiks järeldada, et kohtud on eelistanud ideoloogilisele *ühisele Euroopa õigusruumile* pigem konkreetsemaid väljendeid, nagu *õiguskord*, *õigussüsteem*, või siis käsitlenud abstraktselt *liikmesriikide ühiseid õigusväärtusi*.

Nagu Euroopa organisatsioonide kohtupraktika, nii on olnud *ühise Euroopa õigusruumi* kasutamise tagasihoidlik ka Eesti õiguskirjandus. Ajakirja *Juridica* elektroonilises andmebaasis otsides leidsin üheainsa kirjutise, omaenda 2000. aastal *Juridica* 7. numbris ilmunud artikli “Kas ühinev Euroopa vajab ühtset konstitutsiooni?”. *Euroopa õigusruumist* räägib ka “Ametniku Euroopa Liidu käsiraamat”, mis on koostatud Riigikantseleis 2005. aastal.⁸

⁵ Konverents „Ühtne Euroopa õigusruum ja kohtute roll selle kujunemisel”, millele järgnes dr Julia Laffranque'i raamatu „Euroopa Liidu õigussüsteem ja Eesti õiguse koht selles” esitlus, vt lähemalt arvutivõrgust http://www.martens.ee/index.php?id=43_94_0_0_1_0 (12.02.2006).

⁶ Vt Euroopa Kohtu 5. veebruari 1963. a otsus kohtuasjas 26/62: *Van Gend en Loos*, EKL 1963, lk 1.

⁷ Vt Euroopa Kohtu 15. juuli 1964. a otsus kohtuasjas 6/64: *Costa/ENEL*, EKL 1964, lk 1141.

⁸ Vt Ametniku Euroopa Liidu käsiraamat. Tallinn 2005, lk 23. Arvutivõrgus kättesaadav http://www.riigikantselei.ee/failid/VALMIS_050822_veebiversioon_.pdf (12.02.2006).

Saksa keeles on kasutusel väljend *einheitlicher europäischer Rechtsraum*, mille täpne eestikeelne vaste on *ühtne Euroopa õigusruum*. Seda defineeritakse juba märksa konkreetsemalt: “Ühtse Euroopa õigusruumi eesmärk on lihtsustada juurdepääsu Euroopa Liidu liikmesriikide õigusele. Selle põhimõtte kohaselt peaksid ükskõik millise Euroopa Liidu liikmesriigi kohtuotsused nii tsiviil- kui ka kriminaalasjades saama tunnustatud ka kõikides teistes liikmesriikides. Samuti tähendab ühtse Euroopa õigusruumi loomine püüet lähendada eri liikmesriikide tsiviilõigust näiteks selliselt, et ühtlustada selliste laste ülalpidamisõigust, kelle lahutatud vanemad elavad eri liikmesriikides. Samuti luuakse ühtne Euroopa täitedokument, mis lihtsustab kodanikest ja ettevõtjatest võlausaldajatel teistes liikmesriikides võla sissenõudmist. Liikmesriikide aastasadu kasvanud ja arenenud õigustraditsioonid ei saa seeläbi veel ühtlustatud (harmoneeritud), küll aga luuakse teatud ühised miinimumstandardid, nt õigusemõistmisele juurdepääsuks, kahju hüvitamise nõueteks ja ka õigusabiks jne.”⁹

Samas on Saksa õigusteadlased, nt prof dr Manfred Zuleeg, kasutanud seda mõistet ka filosoofilisemat laadi ettekannetes.¹⁰ Saksa ülikoolides peetakse koguni loenguid teemal “Sissejuhatus Euroopa õiguskorda” (tõsi küll *õiguskorda*, mitte *õigusruumi*).

Inglise keeles kasutatakse *Euroopa ühise õigusruumi* tähistamiseks väljendit *common european legal area* (ka *space*), prantsuse keeles *espace juridique européen*. Mõlemad väljendid viitavad juba väga konkreetsele valdkonnale Euroopa Ühenduse asutamislepingus, s.o õigusel, vabadusel ja turvalisusel rajanevale alale (eestikeelses tõlkes eelistati *ruumile ala*), mis võeti kasutusele alates Amsterdamis lepinguga tehtud muudatustest. Seega võib *Euroopa ühisel õigusruumil* või *-alal* olla teatud konkreetsetes kontekstis palju spetsiifilisem tähendus.

Imselt ongi eestikeelses kirjanduses mõistlik vahet teha ühelt poolt *ühisel Euroopa õigusruumil* kui millelgi üldisemal ja Euroopa, sealjuures mitte ainult Euroopa Liidu arengu seisukohalt põhimõttelise tähendusega alal, ning teiselt poolt Euroopa Liidu olulisel ülesannete valdkonnal – *Euroopa Liidu ühisel õigusel, vabadusel ja turvalisusel rajaneval alal*. Viimase eesmärk ei ole Euroopa Liidu praeguses arengujärgus ühtsete seadustike väljatöötamine, pigem suhtutakse sellesse ettevaatlikult, sest leitakse, et piisab tihedast koostööst liikmesriikide vahel. Korra kaitsjate koostöö raames tegeldakse juba praegu kurjategijate väljaandmise õiguslike küsimustega ja vastastikuse õigusabi andmisega, tsiviilõiguses on loodud ühtsed Euroopa lepinguõiguse põhimõtted. Vaheetapiks üleeuroopalisele unifitseerimisele on õiguste lähendamine. Täielikuks õiguse ühtlustamiseks puudub

⁹ Vt Elementaarne ülevaade Euroopa Liidust saksa keeles: <http://www.eu-4-you.de/> (12.02.2006).

¹⁰ Vt prof M. Zuleegi 22. oktoobril 1998. a Humboldti ülikoolis Berliinis peetud kõne „Die Aufteilung der Hoheitsgewalt zwischen der Europäischen Union und ihren Mitgliedstaaten aus der Sicht der deutschen Verfassung”. Arvutivõrgus kättesaadav aadressil <http://www.rewi.hu-berlin.de/WHI/deutsch/fce/fce598/zuleeg.doc> (12.02.2006).

Euroopa Liidul ka pädevus, liikmesriigid ei ole andnud alust ei kehtivates Euroopa Liidu aluslepingutes ega ka Euroopa põhiseaduse lepinguga universaalse materiaali- ja/või protsessiõiguse loomiseks. Pigem tuleb eelistada lähenemist, mis seisneb selles, et liikmesriikide õigused ei ole identsed ja jäävad selliseks edaspidigi, kuid aluspõhimõtted on samad. Ka erisuguseid vahendeid kasutades on võimalik jõuda sarnaste tulemusteni, liikmesriikide õigusi tuleb lähendada selliselt, et need üksteisega haakuksid.

Kas Euroopa õiguskord või Eesti õiguskord?

Kõige eeltoodu saavutamine tegelikkuses on aga sageli enam kui komplitseeritud. Kui minna konkreetsemaks, siis tulevad lisaks Euroopa Kohtule ja Euroopa Inimõiguste Koh-tule mängu Euroopa õiguse kohaldajad liikmesriikides, sealhulgas liikmesriikide kohtud. Just liikmesriikide kohtunikud on need, kes peavad praktilistes ja konkreetsetes küsimus-tes leidma vastused, kuidas Euroopa õigust rakendada, arvestades Euroopa organisatsioonide kõrgeimate õigusmõistjate loodud õiguse üldpõhimõtteid. Seda ei ole kerge teha, ise-gi kui nimetatud üldpõhimõtted toetuvad liikmesriikide õigustraditsioonidele. Olukord võib muutuda veel keerulisemaks siis, kui näiteks Euroopa Kohtu ja Euroopa Inimõiguste Koh-tu lahendite vahel on teatud vastuolu. Mitu õiguskorda on Eestis? Kas kaks: Eesti õigus ja Euroopa Liidu õigus? Või üks – Euroopa Liidu õigus, mille osa on ka Eesti õigus? Või on koguni kolm struktuuri: rahvusvaheline õigus, Euroopa Liidu õigus ja Eesti õigus?

Paraku on nii, et liikmesriigi kohtunikku ei huvita üldteoreetiline küsimus, mida kujutab endast *ühine Euroopa õigusruum*, ja kahjuks sageli ka see, millistest *õiguskultuuridest* see on mõjutatud, ega mõnikord isegi mitte see, kas näiteks pärast Eesti ühinemist Euroopa Liiduga on Eestis üks või kaks õiguskorda. Eesti kohtunik peab lahendama konkreetse kaasuse ja otsustama, millest ja kuidas juhinduda: kas kohaldada Eesti õigust või kui see on vastuolus selle aluseks oleva Euroopa Liidu õigusega, kas siis kohaldada hoopis vii-mast? Kas sellisel juhul, kui Eesti kohtunik avastab, et Eesti õigus on vastuolus Euroopa Liidu õigusega ja kohaldab Euroopa Liidu õigust, peaks käivituma ka kohaldamisele mit-tekuulva Eesti õiguse kehtetuks tunnistamise mehhanism? Kui jah, siis kuidas? Kui ei, siis mis saab sellest Eesti õigusest, mis sisuliselt on *ius nudum* ehk tühi õigus? Mida teha aga juhul, kui Eesti õigus, mis on Euroopa Liidu õigusega vastuolus, on vastuolus ka Eesti põhiseadusega? Millist tehete järjekorda kasutada? Ja mis saab veel siis, kui Euroopa Liidu õigus ise on vastuolus kõrgemalseisva Euroopa Liidu õigusega?

Nendele probleemidele paraku teooriaõpikutest ega kõrgetasemelistelt konverentsidelt vastuseid ei leia. Tuleb kahetsusega nentida, et kohati tundub, nagu oleks Eesti sattunud üleöö Euroopa Liidu õiguskorda, ilma et kõiki neid küsimusi oleks jõutud enne süvitsi analüüsida.

Teoreetiliselt ei tohiks kehtiva Euroopa Liidu õiguse ja Eesti põhiseaduse vahel vastuolu tekkida, kui lähtuda sellest, et põhiseaduse täiendamise seadusega on Eesti põhiseadus Euroopa Liidu õigusega vastavusse viidud. Põhiseaduse täiendamise seadus sätestab Eesti

Euroopa Liitu kuulumise tingimuseks nn kaitseklauslist kinnipidamise. Kaitseklausli siuks on, et Eesti võib kuuluda Euroopa Liitu ainult siis, kui austatakse põhiseaduse aluspõhimõtteid. Selle, kas Euroopa Liidu teisene õigus on vastuolus esmasega, teeb kindlaks Euroopa Kohus. Kui Euroopa Liidu põhilepingute alusel vastuvõetud liidu õigusaktid on põhilepingutega vastavuses, on järelikult tagatud ka Eesti põhiseaduse täiendamise seaduses sätestatud aluspõhimõtete austamise kohustus, sest Eesti on kehtivad Euroopa Liidu põhilepingud põhiseaduse täiendamisega aktsepteerinud. Kui aga Euroopa Liidu põhilepinguid muudetakse, siis võivad ohtu sattuda ka kaitseklausli sätted. Millal on seega vajalik järevalve Eesti põhiseaduse aluspõhimõtetest kinnipidamise üle? Kas ainult siis, kui Eesti soovib Euroopa Liidust välja astuda, ja siis, kui Euroopa Liidus aluslepinguid, nt Euroopa põhiseaduse lepingut muudetakse, või ka mõnel muul juhul? Millised need aluspõhimõtted üldse täpsemalt on ja kes valvab selle järele, et aluspõhimõtted oleksid kaitsitud?

Näiline tegelikkus või tegelik näilisus Eesti õiguse ja Euroopa õiguse suhestamisel

Oletame, et küsimus, mitu õiguskorda Eestis pärast 1. maid 2004 eksisteerib, on tõepoolest pigem formaalne ja seetõttu teisejärguline. Kuid millest siis sõltuvad vastused eespool esitatud konkreetsetele küsimustele?

Jääb mulje, et on olemas kaht liiki õigusmõisted: need, mis püüavad näilikult kirjeldada liikmesriigi ja Euroopa Liidu õiguse suhteid, ja need, mis iseloomustavad Euroopa Liidu ja liikmesriigi õiguse vahetõelset suhet. Kuidas aga näilikkust tegelikkusest eristada?

Kas tegelikud on mõisted, mida kasutavad valdavalt õiguspoliitiliste otsuste tegijad, sageli ka õigusteadlased, kes rõhutavad, et vähemalt teoreetiliselt ei ole liikmesriikide suveräänne õiguskord kuhugi kadunud? Kas väide, et liikmesriikide õiguskord eksisteerib selles osas, mida Euroopa Liidu õigus ei reguleeri, rahumeelselt edasi, ja valdkondades, kus Euroopa Liidul on ainupädevus või liikmesriikidega jagatud pädevus, on liikmesriigi ja Euroopa Liidu õiguse vastuolude korral Euroopa Liidu õigusel kõigest kohaldamise ülimumuslikkus, on tegelik või näiline? Kas see, et Euroopa Kohtu ja liikmesriikide kohtute vahel toimub dialoog, mille käigus Euroopa Kohus pigem abistab kui õpetab liikmesriigi kohtu ega kujuta endast liikmesriikide kohtute suhtes ülemkohut, on näilikkus või tegelikkus?

Euroopa Liidu õiguse ja liikmesriigi õiguse suhete iseloomustamisel on viimasel ajal mindud koguni niikaugele, et ei soovitata isegi enam rääkida Euroopa Liidu õiguse kohaldamise ülimumuslikkusest. Ülimumuslikkuse mõistele on hakatud eelistama terminit *esmasus*. Seda propageerib ka Hispaania konstitutsioonikohus, öeldes oma otsuses, mis käsitleb konstitutsiooni ja Euroopa põhiseaduse lepingu suhet, et ülimumuslikkus lähtub õigusnormide hierarhilisest ülimumuslikkusest, mida Euroopa Liidu ja liikmesriikide õigusnormide vahel ei eksisteeri, *esmasus* aga tugineb rakendusala eristamisele ning seepärast tuleb eelistada

väljendit *Euroopa Liidu õiguse esmasus*.¹¹ Kuigi mõistega *Euroopa Liidu õiguse üliluslikkus* ollakse harjunud – seda käsitlevad kõik tuntumad Euroopa õiguse õpikud ja läbi aegade on tasapisi hakanud Euroopa Kohtu loodud põhimõtet aktsepteerima ka liikmesriikide kohtud –, on iseenesest ka vanale väljakujunenud suhtele uue nimetuse otsimine teravitav ja annab Euroopa õigusele uudse värvingu. Võib-olla on uue väljendi kasutuselevõtu püüde tingitud asjaolust, et esimest korda esineb reaalne võimalus muuta Euroopa Liidu õiguse üliluslikkuse põhimõtte kirjutamata printsiibist kirjutatud õiguseks.¹² Kindlasti on ühe liikmesriigi konstitutsioonikohtu reaktsioon asendada *üliluslikkus esmasusega* mõistetav, samas on tegemist pigem psühholoogilise efektiga ja sisult lähedase nähtuse teisiti nimetamisega. Vägisi tekib võrdlus vanade eestlastega, kes kasutasid peitesõnu, kutsudes hunti võsavillemiks või metsakutsuks, rebast reinuvaderiks jne.

Võib-olla on tegelikud hoopis sellised mõisted ja väljendid, mis püüavad kirjeldada Euroopa Liidu ja liikmesriigi õigussuhete argipoolt, sest Euroopa Liidu õiguse kehtivuse otsustamisel on viimase sõna õigus nii juriidiliselt kui ka faktiliselt ikkagi Euroopa Kohtul, Euroopa Keskpangale tuleb arvamuse avaldamiseks saata rahaliitu puudutavates küsimustes liikmesriikide õigusaktide eelnõud jne? Tahaks loota, et Euroopa Liidu õiguse diktaati liikmesriigi õiguse suhtes selle kõige drastilisemates vormides ei tule liikmesriigi ametnikel, kohtunikel ja kodanikel tunda saada. Või kui, siis ainult juhul, kui see tekitab eeskätt viimastele positiivseid tagajärgi. Oleks tore, kui karmid väljendid, mis Euroopa Liidu õiguskorda samastavad ühe riigi, veelgi halvemal juhul ühe meile lähiajaloost eriti hästi tuntud ja kõike muud kui meeldivaid emotsioone tekitanud “liitriigi” õiguskorraga, kuuluksid, kui üldse kuhugi, siis üksnes euroskeptikute sõnavarasse.

Kahjuks tundub piir näilikkuse ja tegelikkuse vahel siiski tihti hägune, seda eriti neile Eesti juristidele, aga ka tavakodanikele, kelle jaoks, nagu eespool öeldud, tuli Euroopa Liiduga ühinemine “ootamatusena”, otsekui oleksime sinna juhuslikult sattunud. See, mis paistab alguses tegelik, võib hiljem kujuneda silmamoonduseks. Sama nähtus esineb kohati tegelikuna, kohati näilikuna, mistõttu on oluline, et iga Euroopa õigusega kokkupuutuja, Euroopa õiguse kohaldaja ja piiratud ulatuses ka tõlgendaja, kes asub ühes või teises liikmesriigis, leiab endale emotsionaalselt kõige sobivama viisi, kuidas *Euroopa Liidu õiguskultuuri, õigusruumi, õiguskorda, õigussüsteemi* nimetada. Viimane aeg on selle üle otsustada ka Eestis.

Kokku võttes ei ole kahtlust, et midagi neist, s.o *õiguskultuurist, õigusruumist, õiguskorrast, õigussüsteemist*, kuigi võib-olla ehk mitte päris klassikalisel kujul, ka Euroopa Liidus esineb, nagu ei ole kahtlust selleski, et hoolimata vormist, on sisus sageli kas vaikivalt või raamatusse raiumata kokku lepitud.

¹¹ Vt Hispaania konstitutsioonikohtu 13. detsembri 2004. aasta otsus Euroopa põhiseaduse lepingu Hispaania põhiseaduslikkuse järelevalve küsimuses. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.constitucioneeuropea.es/servlet/noxml26e7.pdf?id=mae20031218&Contenido%20M22687366611103043623874~TC.pdf&mime=application/pdf> (12.02.2006). Vt ka U. Lõhmus. Mida teha põhiseadusega? – *Juridica* 2005, nr 2, lk 76.

¹² Euroopa Liidu õiguse üliluslikkuse sätestab Euroopa põhiseaduse lepingu artikkel I-6.

Saksa kohtunikud näiteks leiavad, et psühholoogiliselt on neil kergem Euroopa Kohtult eelotsust küsida, kui nad võtavad hoiaku, et Euroopa Kohus mitte ei kirjuta neile ette, kuidas üht või teist küsimust tuleb lahendada, vaid aitab neid Euroopa õigusest aru saada. Põhimõtteliselt jäägu iga kingsepp oma liistude juurde: Eesti kohtunik Eesti õiguse ja Euroopa Kohtu kohtunik Euroopa õiguse eksperdik, hoolimata sellest, et tegelikkuses on piirid Eesti ja Euroopa õiguse vahel ähmased ja Eesti õiguski on ju osa suuremast *õiguskorrast* või *-süsteemist* või *-ruumist* ehk *Euroopa õigusest*.

JULIA LAFFRANQUE,
Riigikohtu halduskolleegiumi liige,
Euroopa Õiguse Ühenduse president,
õigusteaduse doktor

MILLINE PEAKS OLEMA HALDUSAKTI KEEL JA STIIL?

1. novembril 2005 Tallinnas toimunud XIII õiguskeelepäeval pidas Tallinna Ülikooli dotsent Krista Kerge huvitava ettekande õigus- ja haldussuhtlusest keelemuutuste tuules. Ettekande tekst on avaldatud 2005. aasta Õiguskeele 4. numbris.¹ Oma sõnavõttus heitis K. Kerge Eesti haldussuhtluse keelele ja stiilile ette sageli põhjendamatut võimukust, rohket seaduste tsiteerimist ja asjakohase tekstiosa uppumist kantseliitlikku sõnavõttu – kokkuvõtlikult öeldes, “euroopaliku viisakuse” vähesust. Kahtlemata oli ettekandjal paljuski tuline õigus, kuid kõlama jäi ka sellist, millega mina iga päev halduskohtumenetlusega kokkupuutuva inimesena täielikult nõustuda ei saa. Püüan järgnevalt tuua välja mõned põhjused, mis minu arvates takistavad saavutamast K. Kerge soovitud ideaalolukorda, kus suhtlemine avaliku võimuga oleks vaba kõigist eelnimetatud puudustest. Eelkõige keskendun haldusaktidele, sest haldusakti andmine on õiguslikus mõttes kõige olulisem haldusorgani ja haldusvälise isiku suhtlemise viis. Haldusaktid on ka enamiku halduskohtuasjade ajendiks.

Eesti riigikeel on eesti keel (PS § 6, KeeleS § 1 lg 1). Põhiseaduse § 52 järgi on riigiasutuste ja kohalike omavalitsuste asjaajamisekeel üldjuhul eesti keel. Sama näeb ette keeleseaduse² § 3 lõige 1. Haldusmenetluse seaduse³ § 20 lõike 1 kohaselt on ka haldusmenetluse keel eelkõige eesti keel. Keeleseaduse § 1 lõige 2 näeb ette, et eesti keele ametliku kasutuse aluseks on kirjakeele norm. Eesti kirjakeele normi kehtestamise kord on kinnitatud Vabariigi Valitsuse 3. oktoobri 1995. a määrusega nr 323.⁴ Vabariigi Valitsuse 26. veebruari 2001. a määruse nr 80 “Asjaajamiskorra ühtsed alused”⁵ § 10 sätestab üldnõuded riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutuste ning avalik-õiguslike juriidiliste isikute dokumentidele, muu hulgas näeb lõige 2 ette, et dokumendi tekst peab olema täpne, keelelt ja stiililt korrektne, üheselt arusaadav ja võimalikult lühike. Sama paragrahvi lõike 3 kohaselt peab eestikeelne dokument vastama eesti kirjakeele normile. Haldusmenetluse seaduse § 55 lõige 1 nõuab omakorda, et haldusakt peab olema selge ja üheselt mõistetav.

Avaliku teenistuse seaduse⁶ § 59 lõike 1 esimese lause kohaselt peab teenistuja oma teenistuskohustusi täitma täpselt, õigeaegselt, kohusetundlikult, otstarbekalt ja omakasupüüdmatult, lähtudes avalikest huvidest. Seejuures tuleb ametnikul juhinduda ka avaliku teenistuse seaduse lisas 1 “Avaliku teenistuse eetikakoodeks”⁷ loetletud põhimõtetest. Eetika-

¹ K. Kerge. Õigus- ja haldussuhtlus keelemuutuste tuules. – Õiguskeel 2005, nr 4, lk 6–13.

² RT I 1995, 23, 334; 2005, 1, 1.

³ RT I 2001, 58, 354; 2002, 53, 336; 61, 375; 2003, 20, 117; 78, 527; 2005, 39, 308.

⁴ RT I 1995, 79, 1349; 1997, 75, 1272.

⁵ RT I 2001, 20, 112; 99, 625; 2005, 3, 8.

⁶ RT I 1995, 16, 228; 2005, 71, 549.

⁷ RT I 1999, 16, 276.

koodeks käsitleb ametnikku rahva teenistuses oleva kodanikuna (p 1), kes tohib avalikku võimu kasutada ainult avalikes huvides (p 4) ja peab olema avalikes huvides valmis ka ebapopulaarsete otsuste tegemiseks (p 8). Samas esitatakse tingimus, et ametnik peab olema inimestega suheldes viisakas ja abivalmis (p 17).

Nende sätete põhjal näib, et haldusaktide keele ja stiiliga küll probleeme olla ei tohiks. Õigusaktides kirjapandu on üks asi, selle rakendamine ei pruugi aga tingimata alati ja igal pool kõige paremini õnnestuda. Ning kui kirjakeele normiga peaksid lood olema enam-vähem selged⁸, siis stiil on midagi sellist, millest kõik sugugi ühtviisi aru ei saa. K. Kerge viitaski sellele, et just õige stiili tabamisega on Eesti haldusasutustel probleeme. Sellistes hoiatustes tuleb kindlasti tõsiselt suhtuda.

Oma igapäevaelu peale mõeldes võib ilmselt igaüks tõdeda, et kodanikena tuleb meil riigi- või kohaliku omavalitsuse asutustega suhelda mitte just alati kõige meeldivamates olukordades ning kui see oleks võimalik, siis parema meelega väldiksime sellist suhtlust hoopis. Paraku ei ole see võimalik. Maja ei või ehitada ilma linna- või vallavalitsuse väljastatud ehitusloata, ka autot ei tohi juhtida juhiloata.⁹ Tuludeklaratsioon tuleb esitada ja seejuures õigel ajal. Raske majandusseisu puhul ei jää üle muud kui pöörduda toimetulekutoetuse taotlusega kohaliku omavalitsuse poole. Nii võiks pikalt jätkata. Kodaniku ja haldusorgani teed ristuvad enamjaolt siis, kui õigusaktid ei luba inimesel enam ilma halduse heakskiidu ja kontrollita tegutseda, kui inimene ei suuda korrektselt täita oma seaduslikke kohustusi või kui tal on tarvis haldusorgani abi. Igal juhul on tegemist inimese jaoks oluliste sündmuste ja olukordadega, mis tema õigusi tugevalt puudutavad. Seepärast kehtib vältimatu nõue, et inimene peab tema suhtes tehtud haldusotsusest aru saama.

Tänaseks küll ebakindla tulevikuga ja üksnes deklaratsiooni tähenduses oleva, kuid siiski euroopalikke õiguse üldpõhimõtteid hõlmava Euroopa põhiseaduse lepingu¹⁰ teise osa “Liidu põhiõiguste harta” artikli II-101 “Õigus heale haldusele” lõige 1 sätestab, et igaühel on õigus sellele, et liidu institutsioonid, organid ja asutused käsitleksid tema küsimusi erapooletult, õiglaselt ning mõistliku aja jooksul. Lõige 2 täpsustab, et see õigus kätkeb muu hulgas asutuste kohustust oma otsuseid põhjendada.¹¹ Haldusotsustuste põhjendamise ko-

⁸ Keelenormi järgimise peaks tagama avaliku teenistuse seaduse § 14 lõikes 1 sisalduv nõue, et üldjuhul võib riigi- või kohaliku omavalitsuse ametnikuna teenistusse võtta 18-aastaseks saanud vähemalt keskharidusega teovõimelise Eesti kodaniku, kes valdab eesti keelt seadusega või seaduse alusel sätestatud ulatuses.

⁹ Sanktsioneerimata majaehitamine ja autojuhtimine on muidugi objektiivselt võimalik, kuid mitte õiguspärane. Õigusliku aluseta püstitatud ehitis tuleb lammutada (ehitusseaduse § 40 lg 2), juhtimisõiguseta isik vastutab mootorsõiduki juhtimise eest väärteomenetluse korras (liikluseaduse § 74¹).

¹⁰ ELT 2004/C 310/01 – <http://europa.eu.int/eur-lex/lex/JOhtml.do?uri=OJ:C:2004:310:SOM:ET:HTML>
Haldusakti põhjendamise kohustuse luges üheks viiest põhjapanevast üksikisiku õiguste kaitse põhimõttest ka Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee juba 1977. aastal. Vt EN Ministrite Komitee resolutsioon nr (77) 31 – [http://www.coe.int/T/E/Legal_affairs/Legal_co-operation/Administrative_law_and_justice/Texts_&_Documents/Resolution\(77\)31.asp](http://www.coe.int/T/E/Legal_affairs/Legal_co-operation/Administrative_law_and_justice/Texts_&_Documents/Resolution(77)31.asp).

¹¹ Haldusakti põhjendamise kohustusest vt lähemalt A. Aedmaa, E. Lopman, N. Parrest, I. Pilving, E. Vene. Haldusmenetluse käsiraamat. Tartu 2004, lk 299–308 ja A. Aedmaa. Haldusakti põhjendamise kohustus. – Juridica 2001, nr 8, lk 529–540.

hustus kehtib ka Eesti õiguses. Üldine haldusakti põhjendamise nõue tuleneb haldusmenetluse seaduse §-st 56 ning kuigi kordamine poleks iseenesest üldjuhul tarvilik¹², võib samasuguse põhjendamise kohustuse leida konkreetsete haldusaktide kohta ka mitmest eriseadusest.¹³ Haldusmenetluse seaduse § 56 lõige 1 näeb ette, et kirjalik haldusakt ja soodustava haldusakti andmisest keeldumine peab olema kirjalikult põhjendatud. Haldusakti põhjendus esitatakse haldusaktis või menetlusosalisele kättesaadavas dokumendis, millele on haldusaktis viidatud. Koormava haldusakti põhjenduses tuleb märkida haldusakti andmise faktiline ja õiguslik alus, kaalutusotsuse puhul ka kaalutlused, millest haldusorgan on haldusakti andmisel lähtunud.¹⁴ Faktilises motiveeringus peavad olema ära näidatud asjaolud, mis toovad kaasa akti aluseks oleva õigusnormi kohaldamise. Oluline on ka faktilise ja õigusliku motivatsiooni omavaheline loogiline sidumine, mis peab haldusakti adressaati ja aktiga tutvujat veenma, et juhtumi asjaolud koostoimes kohaldatavate õigusaktidega toovad tõepoolest kaasa just sellesisulise haldusotsustuse tegemise.¹⁵

Kuivõrd seadus esitab haldusakti põhjendustele sedavõrd suured nõuded, siis pelgalt akti pikkuse alusel ei saa kuidagi otsustada selle sisu asjakohasuse või asjassepuutumuse üle. Haldusakt peab adressaadile andma ammendavat teavet selle kohta, millistest asjaoludest, tõenditest, kaalutlustest, vastuväidetest ja õigusnormidest haldusorgan akti andmisel lähtus ning kuidas üks või teine aspekt asja otsustamist mõjutab. See nõuab paratamatult oma jagu paberimäärimist, mis ei ole allakirjutanu arvates mitte tingimata halb. Nii ei oleks viidatud K. Kerge artikli leheküljel 12 kajastatud kahe näite puhul (isikutunnistuse foto ja ametikohale kandideerimine) allakirjutanul haldusorganite selgitustele küll etteheiteid, vaid need paistavad isegi suhteliselt hästi järgivat seaduse nõudeid. Lühisõnum puuduste kõrvaldamise nõudega või ametikohale nimetamisest keeldumise teatega võiks rahuldada inimest vaid juhul, kui ta haldusorgani tegevust aprioorselt õiguspäraseks peab ja tal ei teki ühtki miks-küsimust, veel vähem akti vaidlustamise soovi. Miks juba saadetud foto ei sobi? Miks mind sellele ametikohale ei nimetatud? Neile küsimustele vastuse saamine

¹² Kuigi HMS-i § 2 lõige 2 loetleb mõned avalik-õiguslikud menetlused, mis ei ole HMS-i tähenduses haldusmenetlused, ning HMS-i § 112 lõike 2 järgi kohaldatakse eriseadusega reguleeritud haldusmenetlusele HMS-i üksnes juhul, kui seda näeb ette eriseadus, on praktika läinud isikute õigusi rohkem kaitsvat rada. Riigikohtu halduskolleegium on korduvalt asunud seisukohale, et eriseaduses reguleeritud menetlus saab haldusmenetluse seaduses ettenähtu kohaldamise välistada üksnes juhul, kui eriseadus reguleerib vastavas valdkonnas toimuvat haldusmenetlust sellise mahu, tiheduse ja detailsustmega, mis on võrreldav haldusmenetluse seaduse enda regulatsiooniga ja tagab isikule HMS-iga võrreldava menetlusliku õiguskaitse. Näiteks on selliseks menetluseks maksukorralduse seaduses ettenähtud menetlus. Vt RKKHK 4. aprilli 2003. a määrus haldusasjas nr 3-3-1-32-03, p 12; 10. novembri 2004. a otsus haldusasjas nr 3-3-1-36-04, p 9. Enamgi veel, Riigikohtu halduskolleegium pidas 5. mai 2005. a määruses haldusasjas nr 3-3-1-12-05 (p 11) HMS-i kohaldamist võimalikuks ja vajalikuks isegi olukorras, kus seadusandja oli eriseaduses selge sõnaga ette näinud, et selles reguleeritud menetlusele HMS-i sätteid ei kohaldata.

¹³ Näiteks vereseaduse § 23 lõige 4 (järelevalveasutuse ettekirjutuse vaidemenetluses kehtetuks tunnistamise otsus), nakkushaiguste ennetamise ja tõrje seaduse § 4 lõige 3 (tahtest olenematu ravi kohaldamise otsus), elektrituruseaduse § 29 lõige 2 (elektrienergia impordiks tegevusloa andmise otsus), vangistusseaduse § 64 lõige 4 (kinnipeetavale distsiplinaarkaristuse määramise käskkiri).

¹⁴ Mida ulatuslikum on diskretsiooniruum ja keerukam õiguslik ning faktiline olukord, seda põhjalikum peab olema motivatsioon – vt RKKHK 6. novembri 2002. a otsus haldusasjas nr 3-3-1-62-02, p 11.

¹⁵ Vt RKKHK 19. märtsi 2002. a otsus haldusasjas nr 3-3-1-13-02, p 14.

(ja vajaduse korral akti peale vaide või kaebuse koostamine) eeldab, et haldusorgan peaks oma otsustust põhjalikult motiveerima. Põhjendused on samuti olulised, et tagada akti kontrollitavus nii haldusorgani enda siseselt (nt vaidemenetluses) kui ka halduskohtu poolt.¹⁶ Haldusmenetluse seaduse § 56 lõige 1 nõuab igasuguse kirjaliku haldusakti kohest motiveerimist. Vähemasti põhimotiivide hilisem esitamine ei ole võimalik,¹⁷ halduskohus hindab haldusakti õiguspärasust selle andmise hetkel ning tagantjärele motiveerimine akti formaalset õigusvastasust iseenesest ei kõrvalda.¹⁸ Haldusmenetluse seaduse § 55 lõike 2 järgi võib edasilükkamatu korralduse tegemiseks haldusakti anda ka kirjalikust vormist erinevas vormis (nt suuliselt), kuid põhjendatud huvi omava isiku (aktiga õiguslikku puutumust omava isiku) taotlusel tuleb muus vormis antud haldusakt tagantjärele viivitusega kirjalikult vormistada.

Haldusakti andmisel rakendab haldusorgan temale seaduste ja nende alusel kehtestatud õigusaktidega antud avaliku võimu volitusi. Nõnda on haldusorganite tegevus adressaatide jaoks legitimeerinud esmajoones seadusandja, kellele on vastava korraldava pädevuse andnud rahvas põhiseaduse vastuvõtmise ja Riigikogu valimistega. Seetõttu tuleb haldusakte üldjuhul tunnustada ja täita. Erandid sellest reeglist näeb ette haldusmenetluse seaduse § 63 lõige 2, mis loetleb juhtumid, millal haldusakt on tühine. Tühine haldusakt on kehtetu algusest peale ja seda ei pea keegi täitma. Haldusakti tühisuse toovad kaasa sellised ilmselged¹⁹ puudused haldusaktis, mis ei võimalda tuvastada, kes, kellele ja millise sisuga haldusakti on andnud. Samuti on tühine haldusakt, mis kohustab toime panema õigusrikkumise või mis on antud ilmselgelt pädevust ületades.

Haldusakti vormiline legitiimsus on aga ainult asja üks pool. Tõepoolest, haldusakt, mis ei ole tühine, kehtib ja on igapäevase täitmiseks kohustuslik, sõltumata selle õigusvastasusest ning põhjenduste olemasolust või puudumisest. Oluline on siiski ka see, kui tunnustaväärseks peab haldusakti selle adressaat. Haldusakti faktiline ja õiguslik põhjendus peavad olema sellised, et adressaat mõistaks, et haldusorgan on konkreetses olukorras valinud

¹⁶ Vt RKHK 22. mai 2000. a otsus haldusajand nr 3-3-1-14-00, p 5; 14. oktoobri 2003. a otsus haldusajand nr 3-3-1-54-03, p 36.

¹⁷ Vt RKHK 9. juuni 2004. a otsus haldusajand nr 3-3-1-28-04, p 17.

¹⁸ Vt RKHK 28. oktoobri 2003. a otsus haldusajand nr 3-3-1-66-03, p 23.

¹⁹ Kuigi HMS sellist klauslit otseselt ette ei näe, on kohtupraktikas haldusakte tühiseks loetud üksnes juhul, kui sellise fataalse puuduse esinemine haldusaktis oli ilmselge. Kui HMS-i § 63 lõikes 2 loetletud puudused ei ole ilmselged, siis on haldusakt õigusvastane, kuid see ei ole tühine. (Vt haldusakti tühisuse kohta nt Riigikohtu halduskolleegiumi 7. märtsi 2003. a määrus haldusajand nr 3-3-1-21-03, p 13; 4. aprilli 2003. a määrus haldusajand nr 3-3-1-32-03, p 19.)

Tühisuse peab seejuures vähemalt üldjuhul olema ilmselge iga mõistliku inimese jaoks, haldusakti ei muuda tühiseks asjaolu, et näiteks adressaadi advokaat juhtub kindlalt teadma, et haldusakti andja on oma pädevust ületanud (nt linnavalitsus on korraldusega otsustanud küsimuse, mis linna siseakti järgi tuleb lahendada volikogu otsusega – konkreetse näitena Tartu linna ehitusmääruse § 5 lõike 9 järgi algatab detailplaneeringu koostamise üldjuhul linnavalitsus, kuid § 5 lõike 8 punkti 5 järgi on näiteks miljööväärtuslikku hoonestusala hõlma-va detailplaneeringu koostamise algatamine linnavolikogu pädevuses – Tartu Linnavolikogu 19. juuni 2003. a määrus nr 33 – http://www.tartu.ee/?pro_id=1&lang_id=1&menu_id=2&page_id=522).

kõige otstarbekama, õigusele vastava lahenduse. Adressaat peaks ideaaljuhul tunnetama, et ta on haldusaktiga seotud ning tema õigusi ei ole sellega rikutud.

Haldusakti sisuline legitimeerimine oleneb suuresti akti põhjenduste veenvusest. Stiililt lapsikute põhjendustega või ülevoolavalt ilukirjanduslik-luuleline haldusakt ei oleks tõsiselt võetav, samuti võiks tekkida probleeme sellest arusaamisega. Õigusriigi põhimõtte nõuab, et igaühel, kelle õigusi piiratakse, on õigus olla riive põhjustest teadlik. Põhiseaduse § 15 annab igaühele õiguse pöörduda oma õiguste rikkumise või vabaduste piiramise korral kohtusse. Kaebeõiguse tõhus realiseerimine eeldab vaidlustatavast aktist arusaamist.²⁰

Esmajoonel ametnikele mõeldud "Haldusmenetluse käsiraamatus" märgitakse haldusakti motiveerimise nõuete juures, et põhjendus peab olema lihtne ja arusaadav. Ehk täpsemalt: "—/—/ kuna haldusaktid on sageli suunatud isikutele, kellel puuduvad õigusosalased ja vastava valdkonna eriteadmised, siis tuleb tähelepanu pöörata keelekasutusele. Võimaluse korral tuleb vältida kantseliiti, erialatermineid, seaduse teksti lihtsat kopeerimist. Haldusorgan peab suutma ennast väljendada selliselt, et tavaline inimene mõistaks, milline otsus ja miks tema suhtes tehti. Ametnik peab seega olema erialaterminite lahtiseletaja ja seaduse teksti "tõlkija" tavalisele inimesele arusaadavasse keelde."²¹

Haldusaktist peab aru saama iga nn mõistlik keskmine adressaat. Hea halduse põhimõttele ei vasta haldusakt, mille sisu selgitamiseks peab akti adressaat pöörduma näiteks advokaadi poole. Kindlasti ei tähenda see, et kõigist haldusaktidest peab iga keskmine inimene aru saama. Spetsiifilistes eluvaldkondades antud haldusaktidest peab aru saama sel alal tegutsev spetsialist.²² Ülemäärane oleks näiteks nõuda, et adressaadi kasutatavate seadmete tehnilisi kirjeldusi sisaldavas haldusaktis (nt ettekirjutus puuduste kõrvaldamiseks) peab haldusorgan üksikasjalikult selgitama kirjelduses nimetatud mõistete sisu, kui on ilmselge, et adressaat on nendega tuttav. Samas aga tuleb näiteks väikeelamule ehitusloa andmisel piiravate tehniliste eritingimuste kehtestamise korral arvestada sellega, et taotleja ei ole eeldatavasti kutseline ehitusinsener ning akti selgitused peaksid olema sellised, et neist saaks aru iga mõistlik inimene. Tavainimesele suunatud haldusakti puhul ei ole haldusakti arusaadavuse nõue täidetud, kui haldusakt on sellises keeles ja stiilis, millest saab aru üksnes eriettevalmistusega või kajastatavate õigusaktide sätte ja mõttega lähedalt tuttav inimene. See ei tähenda loomulikult, et eriteadmistega adressaadi puhul peabki haldusakt olema

²⁰ Riigikohtu halduskollegiumi praktikas on motiveerimata haldusakte õigusvastaseks tunnistanud juba 1995. aasta lahendites. Korduvalt on ka rõhutatud, et haldusakti põhjendamine on üldine nõue, mis peab tagama põhiseaduse §-s 15 sätestatud kaebeõiguse reaalse teostamise võimaluse (vt nt RKKHK 7. novembri 1997. a määrus haldusajand nr 3-3-1-30-97; 20. mai 2000. a otsus haldusajand nr 3-3-1-14-00).

²¹ N. Parrest. 9.5.2.3. Motiivide põhjalikkus. – A. Aedmaa, E. Lopman, N. Parrest, I. Pilving, E. Vene. Haldusmenetluse käsiraamat. Tartu 2004, lk 302.

²² Näiteks jättis Riigikohtu halduskollegium 30. mai 1997. a määruses haldusajand nr 3-3-1-14-97 õigusvastaseks tunnistamata isiku relvaloa annulleerimise põhjusel, et kuigi vaidlustatud haldusaktis puudus viide õiguslikule alusele (st põhjendus oli puudulik), oli relvaloa omanik alles hiljuti töötanud ise politseiprefektuuri lubade üksuses ning seega pidi tundma politseiseadust ja relvaeeskirju piisavalt selleks, et mõista, millisel õiguslikul alusel tema relvaluba tühistati.

keeruline, vaid üksnes seda, et niisuguses olukorras peaks olema haldusorganile lubatud jätta oma põhjendustest välja spetsialistidele üldteada põhitõdede lahtiseletamine.

Kui põhjenduste arusaadavuse puhul tuleb silmas pidada eelkõige haldusakti adressaati, siis praktikas puudutab haldusakt paljudel juhtudel ka kolmandate isikute õigusi. Et ka kolmandate isikute õigused võivad saada kahjustatud, tuleb akti arusaadavuse hindamisel adressaadi kõrval arvesse võtta ka teiste menetlusosaliste võimet selle põhjendusi mõista. Näiteks krundi detailplaneeringu kehtestamisel ei või tähelepanuta jätta naabrite õigusi. Kui antakse luba krundile tehase rajamiseks ja sätestatakse teatud keemiliste ühendite emissiooni piirmäärad, tuleb nende sisu naabrite jaoks arusaadavalt lahti kirjutada, sest naabritel peab olema võimalik otsustada, kas tehase rajamine kõrvalkrundile nende õigusi rikub või mitte. Selle üle, milline on menetlusosaliste eeldatav võime haldusakti põhjendustest aru saada, saab haldusorgan otsustada akti andmisele eelneva haldusmenetluse, eelkõige menetlusosaliste ärakuulamise käigus.

Pole kahtlust, et haldusaktide keel on tihedalt seotud õigusaktide keelega. Haldusakt kujutab endast täte võimu otsustust õigusnormi üksikjuhtumil kohaldamise kohta.²³ Haldusakti andev haldusorgan on seotud selle akti õigusliku alusega ja peab toimima sellega täpses vastavuses (seaduslikkuse põhimõte).²⁴ Seetõttu on keeleline lähedus õigusaktile haldusaktis paratamatult sisse programmeeritud. Eelnevast nähtus, et nii K. Kerge kui ka haldusmenetluse käsiraamatu autorid leiavad, et seaduse tsiteerimine haldusaktis on üsna vilets praktika. Praegusi realiteete arvestades tuleb nendega ilmselt nõustuda. Ometi nõuab Vabariigi Valitsuse 28. septembri 1999. a määruse nr 279 "Õigustloovate aktide eelnõude normitehnika eeskirja"²⁵ § 2 lõige 1, et seaduse eelnõu tekst peab vastama eesti kirjakeele normile ning olema üheselt arusaadav.²⁶ Selle määruse § 29 näeb ka ette, et õigustloova akti²⁷ eelnõu seletuskirjas tuleb ära näidata eelnõu keeleteimetaja andmed, mis viitab asjaolule, et suur osa keeletööst peaks olema tehtud juba õigustloova akti ettevalmistamise käigus. Järelikult ei peaks niisuguse, keeleliselt korrektse õigusakti tsiteerimine ka haldusakti mõistmisel probleeme tekitama. Võib-olla tuleks hoopis nihutada rõhuasetust – püüda parandada õigusaktide keelt? See peaks tooma positiivseid nihkeid ka õigusakti alusel antava haldusakti keelde. Loomulikult tuleks tegelda ka haldusakti enda keele ja stiili korri-geerimisega.

²³ HMS-i § 51 lõige 1: "Haldusakt on haldusorgani poolt haldusülesannete täitmisel avalik-õiguslikus suhtes üksikjuhtumil reguleerimiseks antud, isiku õiguste või kohustuste tekitamisele, muutmisele või lõpetamisele suunatud korraldus, otsus, ettekirjutus, käskkiri või muu õigusakt."

²⁴ Selle printsiibi esmaseks aluseks on põhiseaduse § 3 lõike 1 esimene lause: "Riigivõimu teostatakse üksnes põhiseaduse ja sellega kooskõlas olevate seaduste alusel." (Vt selle kohta nt Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 13. juuni 2005. a otsus asjas nr 3-4-1-5-05, p 9; 18. novembri 2004. a otsus asjas nr 3-4-1-14-05, p 17; samuti Riigikohtu halduskolleegiumi 7. detsembri 2001. a otsus haldusasjas nr 3-3-1-51-01, p 2; 5. mai 2004. a määrus haldusasjas nr 3-3-1-15-04, p 16.)

²⁵ RT I 1999, 73, 695; 2005, 35, 272.

²⁶ Eeskirja § 39 kohaselt kehtib see tingimus ka Vabariigi Valitsuse ja ministrite määruste eelnõude suhtes.

²⁷ Kuigi eeskirja § 29 nimetab konkreetselt vaid seaduseelnõu seletuskirja, siis § 52 laiendab vastava nõude ka Vabariigi Valitsuse ja ministrite määruste eelnõude seletuskirjadele.

Olgugi õigustloovad aktid keelepuudustega või neist vabad, kuid õigusnormid on siiski abstraktse iseloomuga käitumiseeskirjad.²⁸ Õigusnormi sisu peavad rahvani viima õigustloovaid akte üksikjuhtumil rakendavad ametnikud. Just nemad peavad otsustama ja ka adressaadile selgitama, millised õiguslikud tagajärjed õigusnorm konkreetseid elulisi asjaluksid arvestades esile kutsuvad. Oleks tõepoolest äärmiselt meeldiv, kui ametnikud oskavad haldusaktis kõik kohaldatavad õigusnormid adressaadile selges ja lihtsas keeles lühidalt, kuid seejuures ammendavalt lahti kirjutada. Samas võib see tekitada arusaamatusi, vääriti mõistmist ja üleliigseid vaidlusi. Julgen arvata, et sageli ei ole seaduse tsiteerimine mitte niivõrd ametniku laiskuse ilming või võimuiha realiseerimise akt, kuivõrd (ala)teadlik kaitserefleks. Võib-olla kaheldes oma võimes õigusnormi sisu adressaadile piisavalt hästi selgeks teha, lepatakse tsitaadiga seadusest. Nii loodetakse vältida probleeme, mis võivad tekkida, kui adressaat haldusakti teksti seadustekstiga võrdlema hakates avastab, et need ei langegi kokku, ja loeb ise seadusest välja hoopis muud kui aktis kirjas. Kas saab siis sellist "tagala kindlustamist" lõpuni hukka mõista? Ka ametnikud on inimesed. Ideaalne oleks, kui ametnikud oleksid kõik oma ala tõelised asjatundjad, suudaksid sellistest kahtlustest üle olla ja võtaksid enesekindlalt täieliku vastutuse oma selgituste õigsuse eest. Kuid jäagem siiski reaalsuse piiridesse.

Eraldi tõi K. Kerge oma ettekandes välja haldusakti vaidlustamisviites sisalduva ähvarduse negatiivse värvingu. Tõepoolest, vaidlustamisviide erilise konstruktiivsusega ei hiilga, aga ega ta saagi seda teha. Haldusmenetluse seaduses on vaidlustamisviitele pühendatud terve paragrahv (§ 57). Seaduse § 57 lõige 1 näeb ette, et haldusaktis peab sisalduma viide haldusakti vaidlustamise võimaluste, koha, tähtaja ja korra kohta. Kuigi sama paragrahvi lõike 2 kohaselt ei mõjuta vaidlustamisviite puudumine haldusakti kehtivust ega too iseenesest kaasa mingeid õiguslikke tagajärgi, võib § 57 lõike 3 järgi pidada vaidlustamisviite puudumist haldusakti vaidlustamise tähtaja möödalaskmise mõjuvaks põhjuseks juhul, kui see tingiski tähtaja möödalaskmise. Seega vaidlustamisviite ärajätmine ei ole õiguskindluse huvides mõeldav, samuti ei või see kujutada endast ebamäärast viidet võimalusele vaidlus lahendada, et mitte eksitada adressaati oma õiguste kaitse võimaluste kindlaksmääramisel.²⁹

Haldusakt kui avaliku võimu teostamise avaldus peab paratamatult olema teatud mõttes võimukas. Eelkõige muidugi tekitavad adressaadi jaoks nõrdimust aktid, millel on talle negatiivne mõju: koormav haldusakt (nt ettekirjutus) või haldusakt, millega keeldutakse

²⁸ Vt õigusnormide kohta lähemalt **R. Narits**. Õiguse entsüklopeedia. Tallinn 2002, lk 89–103.

²⁹ Nii täheldas Riigikohtu halduskolleegium 15. novembri 2004. a määruses haldusasjas nr 3-3-1-58-04 (p 12) järgmist: "Katsed kasutada kohtuvälise õiguskaitse abinõusid ei saa kaasa tuua kaebuse esitamise tähtaja enistamist olukorras, kus täitevvõim kohtuvälise lahenduse otsimisel ei viinud haldusakti adressaate eksitusse või ei andnud neile mõistlikku lootust lahendada olukord kohtuväliselt." Järelikult olukorras, kus selline eksitamine toimuks, tuleb kaebetähtaeg ennistada.

Ka 1. detsembri 2005. a määruses haldusasjas nr 3-3-1-67-05 leidis Riigikohtu halduskolleegium, et kui keelduv haldusakt on vormistatud kirjajana, milles ei ole märgitud vaidlustamisviidet, vaid antakse üksnes soovitusi edasiseks toimimiseks, võib adressaadile jääda mulje, et tema asja veel arutatakse ja formaalselt hilinenult esitatud kaebus tuleb lugeda tähtaegseks.

tema taotluse rahuldamisest. Kui sellises aktis püüda adressaadile ebaseeldiv uudis väga pehmelt ja läbi lilled teatavaks teha, siis ei pruugi inimene arugi saada, mida tegelikult otsustati: kas tema taotlus jäi päriselt rahuldamata või millised kohustused talle ettekirjutusega pandi. Tal võib tekkida põhjendamatu lootus, et ehk laheneb asi lõpuks ikkagi tema le soodsalt või on tema taotlus lihtsalt ootele pandud või piisab ettekirjutuse täitmiseks vähesestki. Nii võib haldusaktis selle tegeliku resolutsiooni ja adressaadi ootuste vaheliste vastuolude delikaatne tasandamine osutada omamoodi kahe teraga mõõgaks, kus kannatajaks jääb õiguskindlus.³⁰

Suhtumist riiki kui ebaseeldivasse käsutajasse ja ametnikku kui inimestest võõrandunud võimuesindajasse saab vältida sellega, et haldusmenetluse käik tehakse menetlusosalisele võimalikult lihtsaks ja kergesti mõistetavaks ning antakse talle võimalus esitada asja kohta oma arvamus. Seejärel selgitatakse menetluse lõpptulemuseks olevas haldusaktis, millised tõendid ja asjaolud olid küsimuse otsustamisel määrava tähtsusega ning miks ei olnud menetlusosalise vastuväidete arvestamine võimalik. See tähendab, et kui inimene tunneb, et haldusmenetlus ei ole ainult ühepoolne, suudab ta paremini leppida negatiivse tagajärjega ning tal on ka rohkem teavet menetluse käigus esitatud teiste vastuväidete ja seisukohade kohta.

Kokkuvõtteks rõhutan veel kord, et käesoleva kirjutise eesmärk ei olnud vastanduda K. Kerge seisukohtadele, sest suurema osaga neist olen ma täiesti päri. Tahtsin vaid väljendada kahtlust, kas haldusaktide vormis toimuvat ametlikku suhtlust ikka saab hinnata tavaliste keelereeglite järgi, sest vähemalt isikut kohustavate või tema õigusi piiravate avaliku võimu aktide puhul ei saa trotsi tekitavast, käskivast, keelavast laadist kuidagi mööda, kui soovitakse, et akt oleks üheselt mõistetav. Olen ka seisukohal, et haldusakti kaineastavast stiilist ei peaks tekkima suuri probleeme, kui haldusmenetluse käik kujundatakse menetlusosalistele hästi mõistetavaks, st rakendatakse tõhusalt haldusmenetluse seaduse § 5 lõikes 2 sätestatud põhimõtet, mille kohaselt haldusmenetlus viiakse läbi eesmärgipäraselt ja efektiivselt, võimalikult lihtsalt ja kiirelt, vältides isikule üleliigsete kulutuste ja ebaseeldivuste tekitamist.

VIRGO SAARMETS,
Riigikohtu halduskolleegiumi nõunik

³⁰ Nt Riigikohtu halduskolleegiumi 23. mai 2005. a määrus haldusasjas nr 3-3-1-27-05 puudutas olukorda, kus vallavalitsuse ametnik oli teinud isikule ettekirjutuse temale kuuluval kinnistul asuvad lagunened ning inimeste elule ja tervisele ohtlikud ehitised lammutada või viia vastavusse ehitusseaduse nõuetega ehk korda teha. Adressaat ettekirjutust ei vaidlustanud ja lõi hoone ukse- ja aknaavad laudadega kinni, pidades sellega ettekirjutust täidetuks. Vallavalitsus arvas teisiti ja kohaldas isiku suhtes sunniraha, sest ta ei täitnud ettekirjutust nõuetekohaselt. Järgnes kohtuvaidlus, mida aga oleks ehk saanud vältida, kui valla ettekirjutus olnuks konkreetssem ja, kui soovite, võimukam.

Riigikohtu halduskolleegiumi 22. detsembri 2005. a määruses haldusasjas nr 3-3-1-73-05 oli aga tegemist olukorraga, kus isik esitas haldusorganile rahastamise taotluse, kuid ei saanud taotluse rahuldamisest keeldumise otsust kätte ning ka hilisematel kohtumistel ei antud talle selgelt mõista, et rahastamisest on lõplikult keeldutud. Kujunenud olukorra ebaselguse tõttu luges kohus formaalselt mitmekuulise hilinemisega esitatud kaebuse tähtaegseks.

KAS MITTEAMETLIK ÕIGUS? RAHVUSVAHELISTE KONVENTSIOONIDE TÕLKIMISE PROBLEEME

1. Sissejuhatuseks

Juristid armastavad oma keeleteemalisi sõnavõtte alustada piduliku tõdemusega, et keel on juristi oluline või koguni olulisim tööriist, kommunikatsioonivahend, mille abil normi andja ja normi adressaat omavahel suhtlevad. Tänapäeva ühiskonnas on selle tööriista kasutamine aga muutunud üha keerukamaks.

Üks keele funktsioone on eristamine. Mõistete määratlemisega need piltlikult öeldes nagu lõigatakse leksikast välja ja antakse määratletavale nähtusele kindel raamistik ja nimesilt.¹ Ühiskonnaelu kiire areng on toonud juurde palju uut. See kajastub ka keeles: on tulnud rohkesti uusi mõisteid, mis juristi jaoks, kes peab tegelema ühiskondlike vahekordade õigusliku reguleerimisega, tähendab see lisaprobleeme. Et oma tööd hästi teha, peavad tal olema moodsad tööriistad, tema keelekasutus peab ajaga kaasas käima.

Jurist ei kasuta esperantot, vaid loomulikku keelt. Siit on aga juba lihtne näha suure probleemi musta varju – ükski keele- ega õigusruum ei toimi isoleeritult, muude kontaktide hulgas on tarvis sisulist kommunikatsiooni ja koordineerimist.

Kuni 18. sajandini toimis keelelise ühisruumina, kus kõik võisid üksteist mõista, ladina keel, mis oli tõeline juristide *lingua franca*. Seejärel aga hakkasid jõuliselt arenema rahvuslikud õiguskeeled, mis tähendas, et enda teisest keelekeskkonnast pärit juristile arusaadavaks tegemisega tuli hakata senisest oluliselt suuremal määral tõlkima. Tõlkimine pole aga lihtsalt mehaanika. Keeltel on erisugune struktuur ja sõnavara. Nii on see üldkeeles, sama kehtib ka kohaliku õiguskeskkonna jaoks täpsustatud ja arendatud õiguskeele kohta. Õigussüsteemid võivad nagu lumeoludki olla maailma eri paigus väga erinevad, erinevad on ka mõistete mahud. Nii nagu tekitab raskusi lund tähistavate mõistete tõlkimine Whorf'i kuulsa inuiti ja inglise keele võrdlemisel, nii on komplitseeritud ka õigusmõistete võrdlev tõlkimine.² Seegi on vaid pool juriste tabavatest hädadest. Pilt muutub veelgi kirjumaks, kui jälgida keelepiiriülest arusaamist. Tõlkimise ning mõistete võrreldavaks tegemise vajadus ei piirdu ju üksnes kahepoolse menetlusega, kus näiteks saksakeelne õigustermin tuleb tõlkida prantsuse keelde. Asi on keerulisem, kui mõelda rahvusvahelisele õigusele, nt rahvusvahelise lepingu teksti koostamisele, kus on enamasti üks prevaleeriv töökeel.

¹ G. Sartori. Social Science Concepts: A systemic Analysis, 1984, lk 18.

² Vt nt Sapir-Whorf hypothesis. Kättesaadav: http://en.wikipedia.org/wiki/Sapir-Whorf_hypothesis (2.02.2006). Vt ka G. Sartori. *Op cit*, lk 18–19.

See eeldab vajadust leida erisugustest keskkondadest pärinevatele, nüansiliselt erinevatele mõistetele selles töökeeles sobiv ühisnimetaja. Seejärel tuleb aga masinavärk teistpidi tööle panna: tõlkida sama asi lepingu kõikidesse ametlikesse keeltesse ja tuua see lõpuks konkreetse riigi õigussüsteemi tagasi. Just seda viimati mainitud etappi vaatlengi lähemalt.

Hiljuti ilmusid Õiguskeeles Irene Kulli ja Jaan Sootaki õiguskeelepäeval peetud ettekanded, milles käsitleti Euroopa Liidu õiguse tõlkimisega seotud probleeme. Mõlemas artiklis tõsteti esile tõlkimisel tekkivaid terminoloogilisi raskusi. Märgiti, et terminite täpne ülekandmine lähtekeelest Euroopa Liidu teistesse ametlikesse keeltesse valmistab tõsist peavalu, et see on probleem, mida eesti keelde tõlkimisel võimendab piisavalt hea kvaliteediga sõnastike puudumine.³

Eesti õiguse tõlkeprobleemid ei piirdu aga üksnes Euroopa Liidu õigusega, need tekivad mitmes muuski aspektis. Käesolevas artiklis võetakse lähema vaatluse alla universaalsete ja regionaalsete rahvusvaheliste konventsioonide tõlkimise murekohad. Eesti on praeguseks enam kui 330 konventsiooni osaline. Keskendugemgi konventsioonidele, sest rahvusvaheliste lepingute selle liigi juures tulevad tõlkeprobleemid kõige reljeefsemalt esile. Kahe- ja mitmepoolsete lepingute puhul on asi mõneti lihtsam, sest selliste lepingute sõlmimisel mängib Eesti ise aktiivsemat rolli, seetõttu on eesti keele mõju lepingu lõppteksti kujundamisel oluliselt suurem. Seega on vähemalt eelduslikult mõistete maht ja tähendus paremini hoomatav. Kahe- ja mitmepoolsetel lepingutel on enamasti vähem autentseid tekste või seatakse lepingu sätete kohaselt tekstide lahkvõrude puhuks mingi konkreetne keel prevaalerivaks (sageli on selleks inglise keel) – s.t et juba eos minimeeritakse eri keelte vahel tekkida võivad vastuolud. Rahvusvaheliste konventsioonide puhul seesugune tingimus enamasti puudub. Lisaks tuleb arvestada, et konventsiooniosalised pärinevad üldjuhul oluliselt enamatest keeleruumidest, kui see konventsiooni ametlikes tekstides kajastub.

2. Rahvusvaheliste konventsioonide tõlkimise probleeme

Erinevalt Euroopa Liidu õigusaktidest pole rahvusvaheliste konventsioonide eestikeelsed tõlked üldjuhul nende lepingute ametlikud tekstid. Välislepingu autentsete tekstide keeled märgitakse lepingus ka ära. Näiteks ÜRO konventsioonide puhul on autentseteks tekstideks hiina-, hispaania-, inglise-, prantsuse- ja venekeelsed, uemate lepingute puhul lisaks ka araabiakeelsed tekstid. Euroopa Nõukogu konventsioonide ametlikud tekstid on inglise ja prantsuse keeles. Kuna Euroopa Liidu aktid kehtivad ka eestikeelsetena, siis toob see kaasa spetsiifilised probleemid, mis rahvusvaheliste konventsioonide puhul ei tõuse: Euroopa Liidu õigusakti teksti puhul me ei räägigi tegelikult tõlkest, vaid see ongi kehtiv õigusakt, millel on vähemalt teoreetiliselt täpselt samasugune õigusjõud kui inglise- või prantsuskeelsel variandil.

³ I. Kull. Euroopa Liidu eraõiguse ühtlustamise mõju eesti õiguskeele kujunemisele. – Õiguskeel 2005, nr 4, lk 25–26; J. Sootak. Euroopa õiguskeelt tehakse Eestis. – Õiguskeel 2005, nr 4, lk 27–28.

Eelnev ei tähenda siiski, et rahvusvaheliste lepingute eesti keelde tõlkimine poleks vajalik. Seda mitmel põhjusel. Esiteks näeb tõlkimist ette Riigi Teataja seaduse § 10 lõige 2. Teiseks, kuigi põhimõtteliselt ei ole mitteautentsed tõlked õigusvaidluses kasutatavad, johtub tõlkimise vajalikkus sisulistest kaalutlustest, võimaldamaks kodanikul realselt tutvuda nende dokumentide kui kehtiva õigusega. Rahvusvahelised lepingud loovad üldjuhul õigusi ja kohustusi üksnes lepinguosalistele – s.o eelkõige riikidele – ega mõjuta üksikisikut. Sellegipoolest on olukord teatud juhtudel erinev ja rahvusvahelisele lepingule saab riigisiseses õigusvaidluses vahetult tugineda (nn otsekohaldatavate lepingute korral). Arusaadavalt muutub sellises olukorras teiseks ka tõlke tähendus. Kui muude lepingute puhul ei puudutagi tõlke ebatäpsus otseselt kodanikku, siis otsekohaldatava lepingu puhul on probleem vahetu: see võib viia õigusliku otsustuse tegija ebaõige otsustuse tegemiseni.⁴ Lõppude lõpuks on rahva eneseväarikuse küsimus, et riigi õigusi ning kohustusi puudutavad dokumendid oleksid riigikeeles kättesaadavad. Samas on Riigi Teatajas avaldatud konventsioonide tõlked varustatud märkega “mitteametlik”.

Mida tähendab, et rahvusvaheliste lepingute tõlked on mitteametlikud? Riigi Teataja seaduse § 2 punkti 3 ja § 9 lõike 2 punkti 1 kohaselt kuuluvad Riigi Teataja II osas avaldamisele Riigikogus ratifitseeritud välislepingud ja Vabariigi Valitsuse sõlmitud välislepingud, välja arvatud need, mis on sõlmitud Euroopa Liidu lepingu, Euroopa Ühenduse asutamislepingu või EURATOM-i asutamislepingu alusel ja kuuluvad avaldamisele Euroopa Liidu Teatajas. Sama seaduse § 10 lõige 2 sätestab, et kui välislepingu autentne tekst on ainult võõrkeeles (või keeltes), avaldatakse selle tõlge eesti keelde ja lisatakse tõlke aluseks olnud autentne võõrkeelne tekst. Sellest lähtudes julgen asuda seisukohale, et märke tõlke mitteametlikkuse kohta on eksitav. Kahtlemata on selge, et eelnimetatud eestikeelsel lepingutekstil saab olla eelkõige informatsiooniline ja selgitav, mitte normatiivne ja tõlgenduslik tähendus, kuid see asjaolu ei muuda tõlget mitteametlikuks. Tähelepanu tuleb juhtida sellele, et praeguses olukorras välislepingute ametlikke eestikeelseid tekste, erinevalt näiteks EL-i õigusaktidest, ei ole üleüldse olemas. Selline olukord, kus riik distantseerib end välislepingu tõlke kvaliteedist ja taandab selle sisuliselt samale tasemele suvalise harastustõlkija tööga, on minu hinnangul kummaline.

3. Tõlkevead

Millised on konventsioonide tõlkimisel tehtud põhivead? Välja võib tuua järgmised kategooriad: 1) tõlgitava termini enda (s.t juba lähtekeelse termini) mittemõistmine; 2) termini õigusliku konteksti mittemõistmine; 3) mõiste mahu või termini tähenduse muutmine; 4) eksimine eesti õigekirjareeglite vastu; 5) terminoloogiline ebajärjekindlus; 6) hooletusvead.

⁴ Ei maksa lähtuda illusioonist, nagu suudaks õigusvaidluse lahendaja alati otsekohaldatava välislepingu sätte autentset teksti tõlgendada ja kohaldada. Pigem on reaalsus ikkagi see, et kasutatakse Riigi Teatajas avaldatud tõlget.

On tulnud ette olukordi, kus eksitakse terminiga põhjusel, et selle tähendusest pole õigesti aru saadud juba originaalkeeles. Nii on Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuudi⁵ (edaspidi: Rooma statuut) artiklis 32 I ja II sõna *negate* vastendatud sõnaga *muutma*, mis jätab kajastamata nimetatud sätete tegeliku mõtte, sest jutt käib hoopis kuriteo subjektiivse külje välistamisest (vrd nt sama termini sõnastust statuudi venekeelses tekstis: *исключает необходимую субъективную сторону данного преступления*, prantsuskeelses versioonis: *si elle fait disparaître l'élément psychologique du crime*). Analoogne viga on tehtud Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikirja artikli 2 I tõlkimisel, kus tõlke lähteteksti *суверенного равенства* (ingl *sovereign equality*; pr *égalité souveraine*) eestikeelseks vasteks antakse *täieliku võrdsuse*, kuid õige tõlge oleks *suveräänse võrdsuse*.

Oluline terminoloogiline viga, mida tõlkimisel tehakse, on õigustermini tähenduse väär mõistmine. See võib tekkida olukorras, kus eestikeelset õigusterminid üldse ei tunta, või olukorras, kus ei saada aru konkreetsest kontekstist ja kasutatakse eestikeelse tõlkevastana teise õigusharusse kuuluvat või ka samas õigusharus eksisteerivat, kuid Eesti õigusüsteemis lähtekeelsest erineva tähendusega terminid. Näiteks tõlgitakse Genfi 1949. a I konventsiooni haigete ja haavatute olukorra parandamiseks maismaal (edaspidi: Genfi 1949. a I konventsioon) artiklis 50 sõna *wantonly* eesti keelde sõnaga *pahatahtlikult*. Inglise-eesti sõnastikud annavad sellele sõnale tõepoolest ka nimetatud tähenduse, kuid konkreetseesse õiguslikku konteksti see ei sobi ning on eksitav. Inglise karistusõiguse keeles pole, erinevalt tugeva germaani õiguse taustaga eesti karistusõiguse keelest, ranget ja selget tahtluse vormide määratlust ning tahtlust tähistatakse erinevate kuriteomääratluste puhul terve hulga erineva tähendusvarjundiga sõnadega. Sellises olukorras on väär nende tähendusvarjundite kajastamine eesti keeles. Tõlge peab jääma meie õiguskeele konteksti. Kui ilukirjandustõlkes võiks niisugust tõlkevastet lubada, siis juriidilises tekstis tähendab see, et tegelikult ei ole võimalik konventsiooni selle sätte mõttest enam täpselt aru saada. *Pahatahtlik* ei ole Eesti karistusõiguses kasutatav termin ning selle paigutamine karistusõiguse mõistesüsteemi tekitab mitmeti mõistmist. Võib ju pahatahtlikkuse all näha lihtsalt tahtlikku tegutsemist, mis on suunatud mingile objektiivses mõttes negatiivsele eesmärgile (karistusõigusedogmaatika mõttes kavatsusena käsitatav tahtluse vorm), kuid pahatahtlikkust võib karistusseaduse kontekstis tõlgendada ka sootuks mitte tahtluseks, vaid ettevaatamatuseks – hoolimatuseks mingite õiguskorras tulenevate objektiivsete kohustuste suhtes.⁶

Teise näitena väärrib nimetamist rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsioonis termini *reservation* tõlkevastana kasutatud *klausel*. *Klausli* all peetakse nimetatud konventsiooni mõttes silmas kehtivuspiirangut, välistavat tingimust. Eesti õiguskeeles tähendab

⁵ Siin ja edaspidi kasutan rahvusvahelisele lepingule viidates selle Riigi Teatajas avaldatud eestikeelse tõlke pealkirja.

⁶ Genfi 1949. a konventsioonide tõlkimise ajal (1990. aastate teisel poolel) eristati Eestis käibinud kriminaalõigusedogmaatikas kahte liiki tahtlust: otset ja kaudset tahtlust. Nüüdseks on kontekst muutunud ning räägitakse kolmeastmelisest tahtluse süsteemist: kavatsusest, otsestest tahtlusest ja kaudsest tahtlusest. Korrektne tõlge oleks lihtsalt *tahtlikult*, sest silmas peetakse karistatava teo subjektiivset minimaaleldust – seega vähemalt kaudset tahtlust, välistamata samas intensiivsemat tahtlust.

aga *klausel* pigem *lisatingimust*. Seepärast tuleks *reservation* tõlkida *reservatsiooniks*, mis annaks viimati nimetatud tähenduse kõige täpsemalt edasi.

Arusaamatuse tõttu on läinud laialt väärkasutusse ratifitseerimise mõiste. Rahvusvahelises õiguses kujutab ratifitseerimine olemuselt täidesaatva võimu akti (ratifitseerimisdokumendi allkirjastamine ja depositaarile üleandmine). Üldjuhul seadusandja mitte ei ratifitseeri välislepingut, vaid annab täitevvõimule selleks loa, nõusoleku või kinnituse.

Tõlke puhul on väga oluline selle täpsus, mis õigusteksti puhul tähendab seda, et tõlge ei pea mitte üksnes originaalteksti mõtet võimalikult tõetruult edasi andma, vaid vastama originaalile ka üleschituselt ja mõistete mahult.⁷ Eelnevast ei tohi muidugi välja lugeda, nagu tuleks artikli autori arvates välislepinguid või muidki õigusakte tõlkida sõna-sõnalt. Seda mitte. Sedavõrd ortodoksne lähenemine viiks veelgi raskemini mõistetavate tekstide ni. Ent kui kriitiliselt jätkata, peab märkima, et täiesti lubamatu on muuta tõlkimisel mõiste mahtu, s.o teksti originaaliga võrreldes üldistada, täpsustada, lühendada või pikendada. Paraku tehakse sellelaadseid vigu rohkesti. Õeldu kujukaks kinnituseks võib tuua keskonna kriminaalõigusliku kaitse konventsiooni, kus selliseid eksimusi tuleb ette ridamisi. Näiteks artiklis 2 Ia(ii) esinevat fraasi *creates a significant risk of causing death or serious injury to any person* tõlgitakse eesti keelde *tekitab olukorra, mis põhjustab isiku surma või tema raske tervisekahjustuse* (õige tõlge oleks *loob surma saabumise või raske tervisekahjustuse tekkimise ohu*); artikli 2 Ic terminini *hazardous waste* vastena kirjutatakse *jäätmed* (õige tõlge oleks *ohulikud jäätmed*); artiklis 2 Id sisalduv fraas *the unlawful operation of a plant in which a dangerous activity is carried out* on eesti keeles moondunud fraasiks *käitise ebaseaduslik tegutsemine* (peaks aga olema tõlgitud *käitise, milles toimub ohtlik tegevus, ebaseaduslik tegutsemine*) ning artiklis 2 Ie sisalduv fraas *when committed intentionally* – *tahtlikult toime pandud* – on sootuks tõlkimata jäetud.

Rahvusvahelise lepingu tekst võib olla keelekasutuselt küllaltki kohmakas, anakronistlik või ülemääraselt sõnarohke. Sellegipoolest peab tõlketekst täpne olema, mis tähendab, et tõlge ei saa olla sõrendav, stiili parandav vms. Tegemist on ikkagi juriidilise tekstiga, mis peab kajastama just nimelt konkreetset dokumenti, mitte seda ümber jutustama.

Seesuguse tõlkega võib kokku puutuda nt pommiterrorismi vastase konventsiooni artikli 2 IIIc puhul, mille originaaltekst (*in any other way contributes to the commission of one or more offences as set forth in paragraph 1 or 2 of the present article by a group of persons acting with a common purpose; such contribution shall be intentional and either be made with the aim of furthering the general criminal activity or purpose of the group or be made in the knowledge of the intention of the group to commit the offence or offences concerned*) on tõlkes oluliselt lühenenud (*muul viisil tahtlikult aitab isikute grupil toime panna lõikes 1 või 2 nimetatud ettekavatsetud tegu*).

⁷ Vt Inglise-eesti õigustõlke käsiraamat, tõlkimise üldpõhimõtted. Kättesaadav: <http://www.legaltext.ee/et/andmebaas/ava.asp?m=075> (2.02.2006).

Hullem on lugu sama konventsiooni artikliga 9 V, mille tõlkimisel on sätte algne mõte täielikult muutunud (inglise keeles *the provisions of all extradition treaties and arrangements between States Parties with regard to offences set forth in article 2 shall be deemed to be modified as between State Parties to the extent that they are incompatible with this Convention* ja eesti keeles artiklis 2 nimetatud kuritegusid käsitlevad väljaandmislepingud ei või olla konventsiooniga vastuolus, kuigi lähteteksti tegelik tähendus on artiklis 2 nimetatud kuritegusid käsitlevad lepinguosaliste vaheliste väljaandmislepingute sätted loetakse muudetuks osas, milles need on konventsiooniga vastuolus). Seejuures ei ole absoluutselt kohane ka võimalik õigustus, et teatud parandused ei muuda originaalteksti mõtet. Jäägu see asjaolu juristi hinnata. Iga ametliku dokumendi tõlkimise eesmärk on anda tõlgitava tekst eesti keeles edasi võimalikult väikeste moonutustega.

Kuigi tõlge peab olema täpne, ei või jätta tähelepanuta keelereegleid. K. Kerge nimetas oma õiguskeelepäeva ettekandes ohtu eksida võõra tekstiga töötades emakeele reeglite vastu.⁸ Selline oht on vägagi reaalne ka välislepingute tõlkimisel, kuigi viga võib olla puhtehnilist laadi. Sageli on eesti keel osutunud tõlkijatele nii leksikaalselt, süntaktiliselt kui ka stiili mõttes üle jõu käivaks.

Lausa tüüpiline on lootusetu segadus, mis tekib välislepingu tihti pika ja keerulise pealkirja tõlkimisel sõnajärje ja käändelõppudega. Olgu näitena nimetatud *Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes Against Humanity*, mille eestikeelne tõlge Riigi Teatajas on *konventsioon aegumistähtaja mittekohaldamisest sõjakuritegude ja inimsusevastaste kuritegude suhtes*. Hoopis suupärasem ja keelereeglitele vastav oleks aga *sõjakuritegude ja inimsusevastaste kuritegude suhtes aegumistähtaja kohaldamata jätmise konventsioon*.⁹

Keeleliselt inetu tõlke musternäitena võib nimetada *loodusliku loomastiku ja taimestiku ohustatud liikidega rahvusvahelise kaubanduse konventsiooni*, mille eestikeelse tõlke tekst hiilgab eelkõige ebaõige sõnajärgiga.

Siinkohal on paslik osutada veel ühele õiguskeeles levinud väärtarvitusele, mis puudutab rahvusvaheliste lepingutega ühinemist ja nende osapooliks olemist. Nimelt kasutatakse ebaõigeid sõnaühendeid: *lepinguga liituma, liitma, selle liikmeks olema*. Näiteks sätestatakse konventsiooniga *liitumine* Rahvusvahelise Hüdrograafiaorganisatsiooni konventsiooni artiklis 20. Konventsioonidel, nagu dokumentidel üldse, pole liikmeid ega liikmesriike. Liikmesus iseloomustab isikuühendusi – moodustisi, kuhu on võimalik füüsiliselt kohale

⁸ K. Kerge. Õigus- ja haldussuhtlus keelemuutuste tuules. – Õiguskeel 2005, nr 4, lk 8. Vt ka viide 7. “Inglise-eesti õigustõlke käsiraamat”.

⁹ Õiguskeelekeskuse kodulehel leiduvates juhtnöörides välislepingu tõlkijale soovitaksegi pealkirja moodustamisel paigutada dokumendi liiginimetuse pealkirja lõppu.

Vt <http://www.legaltext.ee/et/andmebaas/ava.asp?m=073> (2.02.2006). Samasugune lohisev pealkirjatõlge esineb ka juba eespool viidatud Genfi 1949. a I konventsiooni ning selle II, III ja IV sösarkonventsiooni puhul.

ilmuda ja seal tegutseda. Konventsioonide puhul saab rääkida *lepinguosaliseks* või *osa-pooleks olemisest*, konventsiooniga saab *ühineda*, mitte *liituda*.

Konventsioonide terminoloogia peaks olema ühtne. Põhjendamatu erinevusi tuleb taunida isegi siis, kui need ei tekita iseenesest mõistelist segadust. Näiteks kasutatakse rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsiooni terminite *the States Parties to the present Convention* (lühemal kujul ka *states parties*) eestikeelsete vastetena *osalised* (art 15c, art 27), *osalisriigid* (preambul, art 30 I) ja *lepinguosaliselised* (art 28, art 33 II). Juba mainitud sõjakuritegude ja inimsusevastaste kuritegude suhtes aegumistähtaja kohaldamata jätmise konventsiooni artiklis 3 tõlgitakse aga *the states parties to the present convention* ebatäpselt – *käesoleva konventsiooniga ühinenud riigid* (õige tõlkevaste oleks ka sel juhul *osalisriigid*). Kohtulikult karistatud isikute üleandmise Euroopa konventsioon kasutab aga *party* tõlkevastena hoopis terminit *pool*. Samalaadne põhjendamatu tõlkeerinevus valitseb ka Genfi 1949. a I konventsiooni ja inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni eestikeelsetes tekstides. Kui esimeses neist tõlgitakse termin *high contracting party* *lepinguosaliseks*, siis teises on vasteks antud *kõrge lepinguosaline*. Terminoloogiline ühtlus puudub veel *depository government* tõlkimisel: nt Antarktika lepingus on selle eestikeelseks vasteks *depositaarvalitsus*, 1980. a rahvusvahelise raudteeveo konventsioonis aga *deposiidihoidjavalitsus*.

Esiletoomist väärrib termini *done* (pr k *a fait*, s.k *geschehen*, v.k *совершено*) tõlkimine. Selle vastena on vaheldumisi kasutatud nii sõna *koostatud* kui ka *tehtud*. Ühest küljest tundub väljend *konventsioon on tehtud* kunstlik ja ebaloomulik. Teisalt, puhttehniliselt hõlmab konventsiooni koostamise protsess oluliselt pikemat ajavahemikku kui selle allakirjutamise kuupäev ning seepärast võiks olla enam jumet variandil *tehtud*. Õiguskeelekeskuse välislepingute kordusväljendite juhendis soovitatakse kasutada keelendit *koostatud*.¹⁰ Igal juhul pole õiguskeele selguse seisukohalt normaalne, et mainitud kaht versiooni kasutatakse paralleelselt.

Viimase kategooriana tuleb märkida tõlkimisel tehtud hooletusvigu, mis ei puuduta otseselt ei keelereegleid ega ka terminoloogiat, vaid on seotud pigem tähelepanematusiga. Näiteks loodusliku loomastiku ja taimestiku ohustatud liikidega rahvusvahelise kaubanduse konventsiooni sõlmimiskuupäevaks on *3. mai 1973. a* asemele tõlkes ekslikult märgitud *3. märts 1973. a*; keskkonna kriminaalõigusliku kaitse konventsiooni artiklis 3 I on aga fraas *paragraph 1 a to e* hooletusvea tõttu tõlgitud *lõike 1 punktides a ja e*. Tõlkimise seisukohast võib neid eksimusi pidada väheoluliseks, kuigi sisu seisukohast võib olla tegemist üsnagi suurt segadust tekitavate apsidega.

¹⁰ Välislepingute kordusväljendite juhend. Kättesaadav: <http://www.legaltext.ee/et/andmebaas/ava.asp?m=074> (2.02.2006).

4. Lahendused

Välislepingute tõlkimine toimub praegu teatud osas Justiitsministeeriumi õiguspoliitika osakonna õigusloome ja õiguskeele talituse (edaspidi: õiguskeele talitus) kaudu,¹¹ osaliselt tehakse seda Välisministeeriumi juriidilise osakonna rahvusvaheliste lepingute büroos, teatud määral aga ka projektipõhiselt tõlkebüroodes. Kindlat korda, kuidas tõlkeprotsess peaks kulgema, praegu olemas ei ole. Justiitsministeeriumi õiguspoliitika osakonna põhimääruse § 11 punkt 6 näeb ette, et õiguskeele talitus tõlgib Riigi Teatajas avaldatavaid välislepinguid, toimetab tõlkeid keeleliselt või korraldab vajaduse korral tõlkimise ja toimetamise. Samas tuleb tähele panna, et mingit kohustust anda välisleping tõlkida just õiguskeele talitusele pole ette nähtud.¹² Õiguskeele talituse tõlkeprotsess on suhteliselt reglementeeritud: lisaks tõlkijatele tegutsevad seal terminoloogid ja tõlkeid toimetatakse. Soovimata kuidagi halvustada tõlkebüroosid, tuleb ometi tõdeda, et neis toimub asi hajutatult ning õiguskeele talitusega võrreldav ühtlane terminoloogiline ja keeleline kontroll puudub. Et välislepingute terminoloogia ja keelekasutus on üsna spetsiifilised, siis raskendab tõlkebüroodes tõlkimisel korraliku kvaliteedi saavutamist veel vähene tõlkekogemus. Kuigi lõppastmes – enne kui lepingud valitsusse või Riigikokku lähevad – saadetakse kõik välislepingute tõlked Välisministeeriumisse, kes need omakorda üle vaatab, põhjustab niisugune lähenemine ikkagi tõlgete ebaühtlust, sest Välisministeeriumis tehtav järelkontroll ei saa asendada tõlkeprotsessi osaks olevat terminoloogia- ja toimetustööd. Tõlkimise korraldamine peaks lasuma eksklusiivselt ühe konkreetse asutuse õul, kes nii tõlgiks kui ka vastutaks tõlke sisulise ja keelelise kvaliteedi eest. Kas selleks asutuseks on Välisministeerium, Justiitsministeerium või mõni muu asutus, on juba tehniline nüanss.

Üks lahendust vajav küsimus on tõlke õigsuse tagamiseks lisaks lähtekeelele muude keelte kasutamine. Tõlkijad kasutavad peale lähtekeele võrdluseks muid keeli juhuslikult – niipalju, kui kellelgi endal keeleoskust on, ja kindlasti mitte süstemaatiliselt. Neilt ei saagi tegelikult rohkemat eeldada.¹³ Selge on aga seegi, et mõnel juhul võib enne eestikeelse tõlkevaste pakkumist olla hädavajalik mitmeid keeli võrrelda. Arusaadav, et reaalne tõlkepotentsiaal ei võimalda täielikult dubleerida. Kaasa aitaks seegi, kui asja sisuliselt jagav praktik tõlke terminid üle vaataks, sest eri keelte vahelised ebakõlad on tavaliselt ka praktiliselt kõneaineks ning nende jaoks on õige lahendus enamasti olemas.

Näiteks Rooma statuudi artikli 25 III või artikli 32¹⁴ praegune tõlge pole korrektne. Seda oleks aga kindlasti aidanud täpsustada Rooma statuudi tõlkimisel lähtekeeleks võetud ingliskeelse teksti võrdlemine teiste ametlike tekstidega. Artikli 25 IIIb venekeelses tekstis kasutatakse termineid *приказывает, подстрекает или побуждает*; ingliskeelses *orders*,

¹¹ Kuni 1. veebruarini 2006. a tegi seda Eesti Õiguskeele Keskus, mis nimetatud kuupäevast tegevuse lõpetas.

¹² Arvestades oma pädevuse ulatust, ei saaks Justiitsministeerium niisugust kohustust ka kehtestada. Küll aga võiks seda oma määrusega teha Vabariigi Valitsus.

¹³ Ü. Männart märgib, et Eesti Õigustõlke Keskuse tõlkijad kasutavad oma töös lisaks inglise lähtekeelele ka muid keeli (enim soome, prantsuse ja saksa keelt). Vt Ü. Männart. Terminoloogiatöö tõlkeprotsessi osana. – Õiguskeel 2002, nr 1, lk 41.

¹⁴ Vt selle kohta lk 22.

solicits or induces, prantsuskeelsele statuudi versioonis aga *ordonne, sollicite ou encourage*. Eelneva pinnalt tundub olevat õigem kasutada eesti keeles artikli 25 IIIb *käskimise, palumise või mõjutamise* asemel termineid *käskima, kihutama, mõjutama*. Ka artikli 25 IIIc tõlge on eksitav. Selles tõlgitakse fraas *providing means for its commission* kui *tingimuste loomine*. Statuudis pole aga silmas peetud tingimusi üldiselt, vaid vahendi andmist. See nähtub muu hulgas selgelt vene- ja prantsuskeelsest statuudi tekstist (*предоставление средств, fournissant les moyens*); artiklis 25 IIIc sätestatud *aid and abet* tuleks aga praeguse variandi *aitab kaasa ja kihutab* asemel eesti keelde tõlkida kui *aitab kaasa ja õhutab*.

Eelöeldut edasi arendades võib öelda, et tõlkija ja vastava valdkonna jurist peaksid tegema tihedat koostööd: teksti peaks sisulisest küljest toimetama lepingu valdkonnaga hästi kursis olev jurist. Seda tehakse loomulikult praegugi, kuid lepingutekstidest nähtuvalt on tõsiseks probleemiks sisulise toimetamistöö kõikuv kvaliteet, mis omakorda johtub asjaolust, et tõlkeprotsessis ei ole ühtseid reegleid. On ütlemaagi selge, et tõlkemahtusid ja valdkondade rohkust arvestades ei suuda õiguskeele talituse ning Välisministeeriumi juriidilise osakonna terminoloogid ja toimetajad kõigi valdkondade lepingutele piisavalt põhjalikku sisulist nõu anda. Just seepärast on erialaspetsialistidel tõlkimise juures tähtis roll. Suurt osa vigadest oleks võimalik vältida, kui tõlketekste erialaselt korralikult toimetada. See puudutab terminite kasutamist erisugustes kontekstides, nende ühtsust välislepingutes ja hooletuseksimusi. Praktilisest küljest võiks seepärast kaaluda tõlgitava välislepingu valdkonda hästi tundvate juristide eksperdina kaasamist tõlkeprotsessi.

Kui välislepingute tõlgetes esinevad tehnilist laadi vead on võimalik kaotada Riigi Teataja seaduse §-s 17 ettenähtud korras, siis sisulised vead eeldavad konventsiooni osalist või täielikku uuesti tõlkimist. Eelkõige tuleks üle vaadata varasemad, 1990. aastate esimesest poolest ja keskpaigast pärinevad tõlked, ja need lepingud vajaduse korral ka uuesti tõlkida. Mingil määral seda tehakse,¹⁵ kuid nende tõlgete üldiselt viletsat taset arvestades peaks seda tegema ulatuslikult ja süsteemselt. Initsiatiiv ja koordineerimine peaks siin eelkõige olema Välisministeeriumi rahvusvaheliste lepingute büroo ülesanne. Praegu aga, vähemalt autorile teadaolevalt, mingit üldist ja ulatuslikku tõlgete revideerimise plaani ei ole.

Ka uuemate konventsioonide hulgas on selliseid, mis tuleks kriitiliselt üle vaadata. Näiteks keskkonna kriminaalõigusliku kaitse konventsioon ja pommiterrorismi vastase konventsiooni tõlgetes on sedavõrd suuri vigu, et ülevaatamist vajaks kogu lepingu tekst.

Kindlasti abistaks tõlketööd olulisel määral korralik tesaurus. Õiguskeelepäeval jäi kõrvu J. Sootaki kriitika olemasoleva Estermi andmebaasi kohta. Heideti ette selle eksitavat ning selgelt puudulikku sisu ja süsteemistust.¹⁶ Vastus sellele kriitikale, nagu ei saaks Estermi

¹⁵ Välisministeeriumi välislepingute büroo info kohaselt on uued tõlked tehtud või tegemisel nt diplomaatiliste suhete ja konsulaarsuhete Viini konventsioonidele, lapse õiguste konventsioonile ja 1954. aasta Haagi konventsioonile kultuuriväärtuste kaitse kohta relvakonflikti korral.

¹⁶ J. Sootak. *Op cit*, lk 28.

andmebaas olla süsteemne ning ammendav, sest see moodustub jooksvalt tõlkimise käigus, pole aga kindlasti rahuldav, sest Estermi kasutamisel saadavad sõnavasted võivad osutuda eksitavaks.¹⁷ Andmebaas võib ka jooksvalt moodustuda, mis ongi tegelikult asjade loomulik käik, kuid sellegipoolest tuleb selles sisalduvaid termineid hallata konkreetsetest tõlketöödest sõltumatult ning tuua selgelt välja nende rakenduspiirid kogu õiguslikus kontekstis. Ü. Männarti kirjeldatud tõlkepõhine terminoloogiatöö n-õ tühjalt kohalt ja ilma paralleelse süstemaatilise lähenemiseta ei suuda anda piisavalt kvaliteetset tulemust.¹⁸ Praegu on nimetatud andmebaas piltlikult öeldes võssa kasvanud. Loomisel on uus, mõistepõhine õigusterminoloogia andmebaas, mis kaotaks suure osa Estermi puudustest. Selleks et õigusterminoloogia baas saaks kujuneda tõepoolest sisuliselt kasutatavaks, tuleb seda algusest peale piisava põhjalikkusega teha. Alahindamata filoloogide tähtsust sellise andmebaasi koostamisel, tuleb rõhutada just juristide määravat rolli süstemaatilise mõistebaasi loomisel, sest eeskätt on just juristid pädevad hindama erinevatest õigusvaldkondadest pärinevate terminite sisulisi vahekordi.¹⁹

Mis kasu sellest kriitikast peaks olema? Seda on tarvis kas või selleks, et eesti õiguskeel säiliks ja areneks, et täidetaks ka sisuliselt Riigi Teataja seadusest tulenevat välislepingute tõlgete avaldamise nõuet, et segadusi välditaks juba eos ning lõppude lõpuks ka selleks, et edendataks rahvuslikku eneseväarikust.

ANDRES PARMAS,
Riigikohtu kriminaalkolleegiumi nõunik,
õigusteaduse magister

¹⁷ Selgituseks tuleb lisada, et käesoleva artikli autorile läheb juristina korda Estermi andmebaasi õigustermineid puudutav osa ja just selle kohta käib ka kriitika.

¹⁸ Ü. Männart. Terminoloogiatöö tõlkeprotsessi osana. – *Õiguskeel* 2002, nr 1, lk 39.

¹⁹ H. Tamm märgib, et algselt tegeles õigusterminite baasi loomisega 8 terminoloogi ja mitu juristi, kuid 2005. a vähendati inimeste arvu ülaltooduni. Vt H. Tamm. *Õigusekeelekeskuse uus elu*. – *Õiguskeel* 2004, nr 4, lk 6.

PÜSIV JA MUUTUV AJAVORMISTIK

”Tulevikku pole, minevik tõmbub koomale, olevik tasapisi laieneb” – nii on pealkirjastanud oma keelemõtte-loo mullu oktoobris Eesti Päevalehe keeleteimetaja Maris Makko, juhtides tabavalt tähelepanu vastakatele suundumustele verbide ajavormistikus: ühelt poolt jäävad sageli kasutamata nüansseerimisvõimalused, mida pakuvad liitsed minevikuajad (näiteks teatatakse, et *kuritegevus suurenes*, kuigi õigem oleks *kuritegevus on suurenenud*), teiselt poolt aga varieeritakse oleviku väljendusvõimalusi, lisandumas on liitse ehitusega kestva oleviku ajavorm: *Silja Line’i vastu on huvi tundmas ka kaugemad investorid*.¹

Ajavormide kasutamise soovitusi nii ametliku kui ka muu keelekasutuse tarvis leidub mitmes viimaste aastate allikas. Ennekõike on juhitud tähelepanu minevikuaegadele,² mõnevõrra on käsitletud ka kestvat olevikku ehk progressiivi ning tulevikutarindeid.³ Loetletud kirjutistes toodud soovitusi veel kord üle kordamata üritan anda pildi eesti grammatilisest ajasüsteemist ja vormide ülesannetest.

Nagu teada, on eesti verbil üks olevikuvorm (nt *elab*) ja kolm minevikuvormi: lihtminevik (*elas*), täisminevik (*on elanud*), enneminevik (*oli elanud*). Ajavormistiku rikkus on minevikuaegade võimalusterohkuses. Kui keeles oleks vaid lihtminevik, jääksid muudes ajavormides ilmnevad seosed kas väljendamata või neid väljendataks muude vahendite abil (näiteks vene keeles lisatakse partikkel *уже* juhtudel, kui eesti keel kasutab täisminevikku). Minevikuaegade põhitähendused on järgmised.

Lihtminevik on üldine mineviku ajavorm. Seda kasutatakse rääkides nii mingil konkreetset ajal toimunud sündmusest (*Naaber nägi, et vargad sisenesid köögiakna kaudu; Ekspertkomisjon vaatas eelmisel nädalal tõlke läbi; Ta elas Pärnus kümme aastat*), minevikus kordunud sündmusest (*Ekspertkomisjon kogunes igal esmaspäeval*), minevikus üldkehtinud olukorrast (*Nõukogude Liit koosnes viieteistkümnest liiduvabariigist*).

Täisminevik vaatab mineviku sündmust oleviku vaatepunktist. Eristatakse nelja põhilist kasutustüüpi⁴.

¹ M. Makko. Tulevikku pole, minevik tõmbub koomale, olevik tasapisi laieneb. – Eesti Päevaleht, 8. oktoober 2005.

² Ametniku keelekäsiraamat. Tallinn 2000, lk 84–85; M. Erelt, T. Erelt, K. Ross. Eesti keele käsiraamat. Tallinn 2000, lk 366–368; T. Leemets. Mitmeplaaniline minevik. – Keelenõuanne soovitab 2. Tallinn 2000; U. Liivaku. Aegade kasutamisest. – Õiguskeel 1995, nr 4, lk 8–11; H. Metslang. Lühidalt tegusõna aegade kasutamisest. – Õiguskeel 1997, nr 5, lk 21–23.

³ M. Erelt, T. Erelt, K. Ross. Eesti keele käsiraamat. Tallinn 2000, lk 369–371; H. Metslang. Saama-tulevik. – Oma Keel 2003, nr 2, lk 34–39.

⁴ Vt. M. Erelt, H. Metslang. Oma või võõras? – Keel ja Kirjandus 1998, nr 10, lk 665.

1. Tulemuse väljendamine (tulemusperfekt): olevikus ilmnev tulemus seostatakse selleni viinud minevikustüdmusega (*Vargad **on sisenenud** köögiakna kaudu; Ekspertkomisjon **on tõlke läbi vaadanud***).

2. Kokkuvõtte mingi aja jooksul toimunud, täpsustamata sündmuste aega ega arvu (kogemusperfekt: *Ta **on osalenud** mitmes komisjonis; Pärast ülikooli lõpetamist **on ta töötanud** Pärnu ja Viljandi koolides; Ta **on elanud** Pärnus kümme aastat*).

3. Minevikus alanud ja olevikus jätkuva tegevuse väljendamine (jätkuva situatsiooni perfekt: *Ta **on elanud** Pärnus juba kümme aastat*.) See kasutus on eripärane selle poolest, et muudel juhtudel jääb tegevus ise minevikku, olevikust vaadatakse selle peale tagasi; siin aga elamine vm jätkub. Seda aitab väljendada sõna *juba*.

4. Uudise väljendamine (kuuma uudise perfekt). Selline kasutus on pigem stiilivõtte, mis rõhutab uudise üllatuslikkust ja tähtsust teatamishetkel (*Kristiina **on võitnud** juba teise kuldmedali!*), sisuliselt erinevust tavalise lihtminevikuga (*Kristiina **võitis** juba teise kuldmedali!*) õieti pole.

Need täismineviku kasutamise tüübid on tuntud paljudes keeltes. Põhilised kasutusjuhud on kaks esimest, nende puhul on ka tähenduserinevus lihtminevikust selgelt olemas ning neid kasutusi ei tasuks unarusse jätta. Kestva situatsiooni puhul, kus sündmus kuulub nii minevikku kui ka olevikku, kasutavad eri keeled eri ajavorme, näiteks saksa ja vene keel olevikuvormi.

Mineviku liitaegade ebajärjekindlas kasutamises võiks näha vene keele järeloomõju. Tulemus- ja kogemusperfekti kasutati nõukogude aja ajakirjandustekstides järjekindlalt⁵ – võib arvata, et just tänu keeleteoimetajatele, kes hoidsid oma keele eripära ja kelle käsi praegu enam kõikjale ei jõua.

Samalaadsed kasutusjuhud on ka **enneminevikul**, mida kasutatakse mineviku plaanis varasematest sündmustest rääkides (*Selleks ajaks **oli** ekspertkomisjon **tõlke läbi vaadanud**; Enne Tallinna suundumist **oli** ta **töötanud** Pärnu ja Viljandi koolides; Kui ta Pärnu linnavalitsusele elukohateate esitas, **oli** ta seal **elanud** juba kümme aastat; Korraga teatati, et Kristiina **oli võitnud** juba teise kuldmedali). Enneminevik toimib ka lihtsalt mineviku minevikuna, väljendades ajalist eelnevust: *Pliiatsi, millega ta teate **oli kirjutanud**, heitis ta prügikasti*. Lisaks kasutatakse enneminevikku kaudse kõneviisi funktsioonis, kellegi kõneldut ümber jutustades: *Naabri teatel **oli** kurjategija **avanud** köögiakna ja sealtkaudu **sisenenud***.*

Olevikuvormi kasutusala on väga lai, see on üldine mittemineviku ajavorm. Olevikuvormiga võib väljendada nii parasjagu toimuvat või kehtivat (*Ekspertkomisjon **vaatab** tõlget*

⁵ M. Ereht, H. Metslang. Oma või võõras? – Keel ja Kirjandus 1998, nr 10, lk 666–667.

läbi; *Ta elab Pärnus*; *Kuritegevus väheneb*; *Igas hooldekodus peaks olema psühholoog*), oleviku plaanis korduvat (*Ekspertkomisjon koguneb igal esmaspäeval*), üldkehtivat olukorda (*Huligaansuse eest karistatakse rahatrahviga*). Lisaks on verbi olevikuvormil ka tuleviku väljendamise ülesanne (*Ekspertkomisjon vaatab tõlke läbi*; *Edaspidi koguneb komisjon igal esmaspäeval*).

Tendentsis detailiseerida oleviku kasutusala, võttes kasutusele täpsemate ajatähendustega konstruktsioone nagu progressiivi (*Kuritegevus on vähenemas*) ja tulevikutarindid (*Ekspertkomisjon hakkab kogunema igal esmaspäeval*; *Igas hooldekodus saab olema psühholoog*), võib näha nii väljendustäpsuse taotlust kui ka nende keelte eeskaju, kus sellised konstruktsioonid on laiemalt tuntud. Progressiivi kasutuse laienemist toetab ilmselt inglise keel, kuid ka soome keeles on tarind *on tekemässä* üsnagi levinud. Futuureid on kõigis tuttavais indoeuroopa keeltes, ka soome keeles levib konstruktsioon *tulee tekemään*. Nii progressiiv kui ka futuurum kuuluvad eesti ajasüsteemi perifeeriasse ega ole veel kaugeltki regulaarseteks vormideks juurdunud.

Progressiivtarind⁶ väljendab parajasti, mingil täpsel ajahetkel kestvat tegevust ja on kasutatav ennekõike järgmistel juhtudel:

1) olemasolulauses, kus lause teatab subjekti olemasolust, tekkimisest, saabumisest jne; subjekti väljendavad sõnad on lause lõpus; verb väljendab n-ö olemise viisi (*Staadionil on toimumas kergetõustikuvõistlused*; *Eestisse on saabumas Ungari delegatsioon*; *Sillamäest on kujunemas sadamalinn*; *Silja Line'i vastu on huvi tundmas ka kaugemad investorid*);

2) järkjärgulist protsessi väljendavates lauses (*Kuritegevus on vähenemas*; *Hinnad on tõusmas*);

3) muutust või üleminekut väljendavates lauses. Siin toimub muutus ise tulevikus, progressiivtarind viitab selle eelstaadiumile (*Partner on nõustumas meie tingimustega*; *Politsei on kurjategijat tabamas*).

Tegelikult kirjallikus keelekasutuses progressiivi kasutusala laieneb, nt *Rootsi valitsus on võtmas krooni tugevnemist väga tõsiselt*. Elava subjektiga algavate lausete puhul tekib aga ebamäärane piiriala kohta väljendava *mas*-tarindiga: *Rootsi valitsus on puhkamas* – kas viibib kusagil puhkamiskohas või lihtsalt tegeleb puhkamisega?

Mida eelnevast hea eesti keele jaoks järeldada?

Tasub kasutada keeles leiduvaid ja kujunevaid võimalusi kõigi ajaplaanide nüansside väljendamisel. Kindlasti kasutada täis- ja enneminevikku, kui need lihtminevikuga võrreldes

⁶ H. Metslang. Kas eesti keeles on olemas progressiiv? – Keel ja Kirjandus 1993, nr 7, 8 ja 9, lk 326–334, 410–417, 470–476; M. Erelt, T. Erelt, K. Ross. Eesti keele käsiraamat. Tallinn 2000, lk 371–372.

sisu täpsemalt edasi annavad. Proovida ka progressiivi, ennekõike kolmes eelloetletud tähenduses. Vajaduse korral kasutada *hakkama*-konstruktsiooni ja hädavajaduse korral *saa-ma*-konstruktsiooni.

Tõlkides ega tekste koostades ei või kriitikavabalt matkida muukeelsete tekstide vormimalle, samas aga ei tasu põlata keelevahendeid sellepärast, et neil on eeskuju mingis teises keeles. Endalegi ära kuluvaid võtteid ja malle on kõigil aegadel naaberkeeltest üle võetud. Ka täis- ja ennemindevik on tulnud indoeuroopa keeltest, oletatavasti balti keelte eeskujul.

HELLE METSLANG,
Helsingi ja Tallinna ülikooli professor,
filosoofiadoktor

MUUTUV EESTI KEEL. TÄHELEPANEKUID (2)

2. Muutusi grammatikas

2.1. Eitus ja antonüümide moodustus

Eesti keelele omase eituse asemele trügib aina jõulisemalt esile indoeuroopalik *mitte*-eitus. Enam ei öelda *kasutu*, vaid *mittekasulik*; mitte *juhitamatu* mootor; vaid *juhtimisele mittealluv* mootor; mitte *vastumeelne*, vaid *mittemeelepärane*; mitte *maksmata jätmise*, vaid *mittemaksmine*; mitte *inimesed, kes ei tunne korporatiivse käitumise piire*, vaid *korporatiivse käitumise piire mittetundvad inimesed*.

Õeldakse ka nii.

Eesti muulased ei suutnud presidendi Moskvasse mittesõitmist andestada. → *Eesti muulased ei suutnud andestada presidendi Moskvasse sõitmata jätmist.*

N on oma katse mitte teinud. → *N ei ole oma katset teinud.*

Hoolimine on parem kui mittehoolimine. → *Hoolimine on parem kui hoolimatus.*

Kaaviar oli mitte eriti kallis. → *Kaaviar polnud kuigi kallis.*

Mittelendav lind → *Lennuvõimetu lind.*

Antonüümide ehk vastandsõnade moodustamisel on hakatud soome keele eeskujul üha enam kasutama sõna *eba-*. Ingliskeelset malli matkivad *vaba*-põhisõnaga liitsõnad.

Näiteks *ebatõsine* (pro *naljakas*), *ebaõige* (pro *vale*), *ebaaus* (pro *autu*); *ajuvaba* (pro *ajudeta*), *pingevaba* (pro *pingetu*), *suhkruvaba* (pro *suhkruta*). *Redelita maaler* peaks ehk nüüd olema *redelivaba maaler*.

Kuigi Joel Sanga põhjalik eituse käsitus¹ ja suur "Eesti keele grammatika"² ei pea sõna *-vaba* eituse moodustajaks, on näiteks pöörd sõnaraamatu³ andmeil juba 1960. aasta ÕS-is 29 *vaba*-lõpulist antonüümi. Veel enne seda, 1937. aasta "Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatus"⁴ on aga juba sõnad *roostevaba* ja *tolmuvaba*. Täheleb, selline sõnamoodustusviis on varemgi tuntud. Viimasel ajal on hakatud seda järjest enam kasutama.

¹ J. Sang. Eitus eesti keeles. Tallinn, 1983.

² Vt Eesti keele grammatika II. Süntaks. Tallinn 1993.

³ Rückläufiges estnisches Wörterbuch. Bayreuth 1979.

⁴ Vt Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat. III kd. Tartu 1937.

2.2. Muutused sõnajärjes

Indoeuroopa keelte, eriti inglise keele sõnajärje tõttu on hakanud muutuma sõnajärg ning sellega seoses ka väljakujunenud tarindid. Eriti puudutab see põhisõna ja täiendi asukohta teineteise suhtes. Pealetrügiva võõrmõju tõttu kipub kaotajaks jääma eesti keelele omane eestäiend.

Eesti keeles oli tavaks ütelda *inimese jäljed*, *leppe lühivariant* – s.o *mille mis*. Laialt on aga hakanud levima teine moodus – *mis millest*.

Jäljed metaanist → *metaani jäljed*; *riismes mesitarust* → *mesitaru riismes*; *lühivariant kokkuleppes* → *kokkuleppe lühivariant*; *märk heast maitsest* → *hea maitse märk*; *nimekiri asjadest* → *asjade nimekiri*; *küsimus piirilepingust* → *piirilepinguküsimus*; *visioon tulevikust* → *tulevikuvision*; *etendus riigipöördest* → *riigipöördeetendus*; *ajakiri muusikast* → *muusikaajakiri*; *näitus lindudest* → *linnunäitus*.

Mille mis asemel on laialdaselt kasutusel *mis milleks*.

Idee lõunasöögi → *lõunasöögiidee*; *segu hautise valmistamiseks* → *hautise valmistamise segu*; *keskused koordineerimiseks* → *koordineerimiskeskused*; *malakas visionääride tümitamiseks* → *visionääride tümitamise malakas*; *eesmärk kohtuprotsessi korraldamiseks* → *kohtuprotsessi korraldamise eesmärk*; *eeldused stardikomplekti kasutamiseks* → *stardikomplekti kasutamise eeldused*; *hind võimuliidu püsimiseks* → *võimuliidu püsimise hind*; *seadus netikirjanduse arhiveerimiseks* → *netikirjanduse arhiveerimise seadus*; *vasar kivide purustamiseks* → *kivipurustusvasar*.

Mille-mis-malli asendab järjest rohkem *mis-millele-mall*.

Baas teadlastele → *teadlaste baas*; *tunnistaja majanduslikule ebavõrdsusele* → *majandusliku ebavõrdsuse tunnistaja*; *võrdkuju natside tegevusele* → *natside tegevuse võrdkuju*; *silmale sooritatud operatsioon* → *silmaoperatsioon*; *kestvussõit mägijalgratturitele* → *mägijalgratturite kestvussõit*.

On olemas ka *tõrjevahend puudele ja põõsastele*. See tähendab küll vist *puu- ja põõsakahjurite tõrje vahendit*.

Varem on korraldatud *noorte lauljate võistlusi*, nüüd korraldatakse *konkursse noortele lauljatele*. Nüüd öeldakse: *nõustamine ja testimine HIV-ile ja süüfilisele*, õige on *HIV-i ja süüfilise testimine*.

Ei puudu ka mall *mis millel*.

See on kõige halvem külg niisugusel otsusel. → *See on niisuguse otsuse kõige halvem külg*. *Eesti keele oskuse tase Eesti venelastel viimase kaheksa aasta jooksul pole paranenud*. → *Eesti venelaste eesti keele oskuse tase pole viimase kaheksa aasta jooksul paranenud*. *See on selle aasta parim tulemus India tüdrukul*. → *See on India tüdruku selle aasta parim tulemus*; *haigus loomad* → *loomade haigus*.

On muidki kombinatsioone.

Näiteks öeldakse nüüd *võti tulevikku*, mitte *tulevikuvõti*. Analoogid võiksid siis ju olla ka *võti tupp*, *võti kuuri*, *võti klaverisse*.

Spordireporterite keelepruugis kostab tihtilugu *Sise-Euroopa meistrivõistlused*, *sisemaailma meistrivõistlused*. Tegemist on *Euroopa sisemeistrivõistlustega* ja *maailma sisemeistrivõistlustega*.

Nimekirjades, aga ka igasugustes kaubatuvustustes levib pöördjärjestus: *teekann vilega*, *kauss puitmustriga*, *šokolaad pähklitega*. Õige on *vilega teekann*, *puidumustriga kauss*, *pähklišokolaad*.

Kokkukirjutamise asemel on hakatud üha sagedamini lahku kirjutama. *Kullast sõrmus*, *hõbedast kett*, *bambusest kauss*, mitte *kuldsõrmus*, *hõbekett* ja *bambuskauss*.

Kui täiendeid on rohkem, võib mõte moonduda: *naiste nahast saapad*, *meeste nahast kingad*, *meeste villaga sokid*. Selge oleks nii: *naiste nahksaapad*, *meeste nahkkingad*, *villased meestesokid*.

Lausete koostamisel tuleks hoolikalt jälgida, et täiend oleks oma põhisõna vahetus läheduses. Kui seda asjaolu ei arvestata, võib mõte metsa minna.

Vanish lahendab kergelt rasked ülesanded. → *Vanish lahendab rasked ülesanded kergelt.*
Napilt toob jalgadega ameeriklane kõrguse maha. → *Ameeriklane toob lati napilt jalgadega maha.* *N tutvus neljapäeval kadunud salapabereid puudutava kapo aruandega.* → *N tutvus kadunud salapaberite kohta koostatud kapo aruandega neljapäeval.* *Vabadus tuli MRP salaprotokollide nõudega, mida hoiti rahva eest suures saladuses.* → *Vabadus tuli koos nõudega avalikustada rahva eest suures saladuses hoitud salaprotokollid.* (Saladuses ei hoitud nõuet, vaid protokolle.) *Kasetohust sohu rajatud salatee* → *Sohu rajatud kasetohust tee.* *N avas töötajatele võimaluse tasuta sanatooriumides tervist kosutada.* → *N avas töötajatele võimaluse sanatooriumides oma tervist tasuta kosutada.* *Kuidas me juhuslikult uppuva mehe päästsime.* → *Kuidas me uppuva mehe juhuslikult päästsime.* *Kehvema väljanägemisega, moosiks sobivaid marju leiab turult.* → *Kehvema väljanägemisega, moosiks sobivaid marju leiab turult.* *Filmiarhiiv äratas ellu 90-aastase Eesti esimese mängufilmi.* → *Filmiarhiiv äratas ellu Eesti esimese, 90-aastase mängufilmi.* *Niinimetatud meedia reguleerimise ümber paisunud mull.* → *Meedia nn reguleerimise ümber paisunud mull.* *Päikeses näeb teravalt optiliste päikesepillidega.* → *Päikeses näeb optiliste päikesepillidega teravalt.* *Mootorrattur toimetati vigastustega haiglasse.* → *Vigastatud mootorrattur toimetati haiglasse.*

2.3. Muutused sõltumus- ja ühildumisseostes

Sageli aetakse segi verbide *hoolima* (millest?) ja *vaatama* (millele?) sõltumusseosed. *hoolimata sümboolsetele honoraridele* → *hoolimata sümboolsetest honoraridest*; *hoolimata liiklust reguleerivale valgusfoorile* → *hoolimata liiklust reguleerivast valgusfoorist*; *hoolimata lahusolekule* → *hoolimata lahusolekust*.

ÕS-i järgi nõuab *puudutama* osastavat (mida?), *puutuma* sisseütlevat (millesse?). Õige on ütelda *mis puudutab su välimust* .. ja *mis puutub su välimusse* .. Tegelik pruuk on sellega tihti vastuolus. Kirjas on: .. *see, mis puudutab muusse koostösse; mis maailma-meistrivõistluste arvestust puutub*.

Alaleütlevat kasutatakse üldse ülearu palju. *Lähtuma* nõuab kirjakeeles seestütlevat (millest?), tegelikus pruugis kohtab väljendeid, nagu *nad lähtuvad juhendile*. *Hüvasti* jäetakse kellegagi, ent nüüd öeldakse ka *enne hüvastijättu teatrile*.

ÕS-i järgi nõuavad *baseeruma*, *põhinema* ja *rajanema* alalütlevat (millel?), tegelikkuses on väga levinud alaleütlev. *N-i* arvamus *baseerub eksitusele* (pro *eksitusel*). *Ameerika majandus põhineb laenudele* (pro *laenudel*). *Väide rajaneb valeandmetele* (pro *valeandmetel*).

Kurioosum on ka väide, et keegi *läheb oma naisega lahku*. Seni on mindud lahku *naisest*.

Sageli aetakse läbi ilma ühildumiseta. *Näeme N-i reaktsiooni sellele kaugushüppe tulemustele* (pro *tulemusele*). *Ükski katse ei olnud sellised väga hiilgavad* (pro *hiilgav*). *Venemaal oli* (pro *olid*) *vaimu- ja võimueliidiks alati võõrad*. *Pooletunnine "Teateid tegelikkusest" keskendub igal nädalal uuele teemale – saate sisu sõltub juba tegijast ja nende* (pro *tema*) *enda taustateadmistest*. *Koondkataloogist selgub* (pro *selguvad*) *tema teadusliku pärandina vaid mõned kirjutised*.

2.4. Ainsuselt mitmusele

Eesti keelt peeti kunagi ainsuselembeseks, praegu on ta pigem mitmuselembene, sest aina selgem on suund väljenduda ainsuse asemel mitmuses.

Näiteid. *Teedel suurenevad kiirused*. → *Teedel suureneb kiirus*. *Võistluspaikade valmimised neelavad hiiglaslikke summasid*. → *Võistluspaikade valmimine neelab hiiglaslikke summasid*. *Need ajad võivad jääda püüdmatuteks* → *See aeg võib jääda püüdmatuks*.

Tähistati Eesti ja Leedu vabariikide aastapäevi. → Tähistati Eesti ja Leedu vabariigi aastapäeva.

Viru ja Vene tänavate nurgal → Viru ja Vene tänav nurgal.

Nad riskisid oma eludega. → Nad riskisid oma eluga. Tegeldakse sotsiaalsete küsimuste lahendamistega. → Tegeldakse sotsiaalsete küsimuste lahendamisega. Kõigi kolme kandidaadi šansse peeti võrdseteks. → Kõigi kolme kandidaadi šanssi peeti võrdseks. Mõlemad poolfinaalid kujunesid ühepoolseteks. → Kumbki poolfinaal kujunes ühepoolseks. Peavad süüdistusi alusetuiks. → Peavad süüdistusi alusetuks. Inimesed on muutunud pealiskaudseteks. → Inimesed on muutunud pealiskaudseks. .. et me saaksime julgemateks → .. et me saaksime julgemaks. Toimingud jäid varjatuiks. → Toimingud jäid varjatuks. Suhted kujunesid viljakateks. → Suhted kujunesid viljakaks.

Kui sõna tähistab kogumõistet, siis peetakse seda tihtipeale sisult mitmuseliseks. Niisugused sõnad on nt *osa* ja *enamik*.

Suur osa teavad, mida nad tahavad. → Suur osa teab, mida ta tahab. Suurem osa istuvad kinni varguse eest. → Suurem osa istub kinni varguste eest. Enamik Eesti erakondadest oli kuumõhupallireklaami kasutamise võimalusest teadlikud. → Enamik Eesti erakondadest oli .. teadlik. Enamik inimesi ootavad nii kaua, kuni kõik saavad autosse sisse. → Enamik inimesi ootab .. 90% kukuvad välja. → 90% kukub välja. Ligi viiendik eesti turistidest lähevad Lätisse külla. → Ligi viiendik eesti turistidest läheb ..

Mitu kipub esinema veel ainult mitmuses.

N on võitnud mitmeid missitiitleid. → N on võitnud mitu missitiitlit. Meil on mitmeid küsimusi. → Meil on mitu küsimust. Bagdad on alustanud läbirääkimisi mitmete ettevõtetega. → Bagdad on alustanud läbirääkimisi mitme ettevõttega. Mitmed riigid lubasid leppe kinnitamisega jätkata. → Mitu riiki lubas leppe kinnitamisega jätkata.

Mitu arvatakse nõudvat ka mitmuslikku öeldist.

Mitu spetsialisti lahkuvad. → Mitu spetsialisti lahkub. Mitu inimest said haavata. → Mitu inimest sai haavata.

Tragunirügemendi asemel öeldakse nüüd tragunite rügement, sõnaraamatuturu asemel sõnaraamatute turg, rekorditabeli asemel rekordite tabel, mägirattakrossi asemel mägirattaste kross, romuralli kõrvale on astumas romude ralli, aardejahi asemele aaretejaht.

Mitmuseihaluse juurde käib ka ainult ainsuses kasutatud sõnade tarvitamine mitmuses: *enamik* ja *osa*. Ei öelda enam enamik riike, vaid enamikud riigid, ega osa inimesi, vaid osad inimesed.

Kummalisel kombel on mõne põlise sõna puhul suund vastupidine. Enam ei öelda jõulud, pulmad, matused, talgud, vaid jõul, pulm, matus, talg (talgu).

2.5. -lik ja -line tulevad taas

lik- ja *line-*liiteid on käsitletud küll vist rohkem kui muid liiteid. Johannes Aavik on neile pühendanud isegi raamatu.⁵

Ikka ja alati on hoiatatud nende liidetega liialdamise eest. On arvatud, et *tehnikaraamat* on parem kui *tehniline raamat*, *sõjaseisukord* parem kui *sõjaline seisukord*, *rahasumma* parem kui *rahaline summa*, *tööstustoodang* parem kui *tööstuslik toodang*. Kuid indoeuroopa keeled niisugust vahet selgesti ei tee. Inglise või vene keele mõjul on sisse imbunud (ja imbib ilmselt edaspidigi) üha rohkem *-lik* ja *-line* varal moodustatud omadussõnu.

Näiteid: *kultuuri- ja poliitiline ajalugu* → ju ikka *kultuuri- ja poliitikaajalugu*; *topograafiline üksus* → *topograafiaüksus*; *arvulised andmed* → *arvandmed*; *ajaloolised faktid* → *ajalooteadused*; *ajaloolised teadused* → *ajalooteadused*; *stiililine tunnetus* → *stiilitunnetus*; *ökoloogiline maks* → *ökomaks*; *põhiseaduslik kohus* → *põhiseaduskohus*; *kuninglik troon* on seni olnud *kuningatroon*.

2.6. Leviv topeltülivõrre

Grammatikas tuntakse liht- ja liitülivõrret. Üha rohkem on kuulda, vähem küll, kuid siiski ka näha topeltülivõrret. Võetakse liitülivõrdest sõna *kõige* ja lisatakse lihtülivõrre.

Näiteid. Ei ole *kõige parimad* ajad; ekspositsiooni *kõige huvipakkuvaim* osa; Eesti *kõige sügavaim* järv; pean *kõige ohtlikemaks* nähtuseks ignoreerimist. On kas *kõige paremad* või *parimad ajad*, *kõige huvipakkuvam* või *huvipakkuvaim*, *kõige sügavam* või *sügavaim*, *kõige ohtlikum* või *ohtlikem*.

Esinemus ei ole suur, kuid siiski nii sagedane, et näib olevat muutunud suundumuseks.

2.7. Kaduvad järgarvud

Järgarvudest loobumine on üsna hiline, vahest viimase 10–20 aasta nähtus. Ja juba üsna levinud. Nii räägivad tele- ja raadioreporterid, isegi kooliõpetajad.

Näiteid kõneldud keelest: *Norra on (teatesuusatamises) kaksteist; kaheksateist mai; neliteist kuni seitseteist juuli; üksteist a klass*.

Elav keel on pidevas muutumises. Muutused tähendavad arengut. Kas praegused arengusuunad tähendavad keele rikastumist, süsteemi korrastumist või on mõnel juhul tegu lagunemise ja taandarenguga, selles on küsimus.

UNO LIIVAKU

⁵ J. Aavik. -line ja -lik-lõpulised omadussõnad. Katse -lik -line korralagedust korraldada. Tartu 1914.

KAS SUUR VÕI VÄIKE?

Suure ja väikese algustähe probleeme on rohkesti ja piisava põhjalikkusega käsitletud.¹ Ometi põhjustab see valdkond siiani ikka ja jälle küsimusi, millega pöördatakse sageli ka Eesti Keele Instituudi keelenõuandjate poole.

Lihtsaim üldreegel on kõigile teada: pärisnimed kirjutatakse suure algustähega, üldnimed ehk nimetused väikesega. Siiski tuleb küsijaid tihti julgustada kasutama nimetustes ortograafiareeglitele vastavat väikest algustähte, sest paljudes tekstides võib näha ka asjatuid suurtähti. Mõnel kirjutajal on nähtavasti alateadlik kartus, et väike täht ei ole küllalt aupaklik, ametlik ega pidulik; ka ei tehta alati vahet, mis on nimi ja mis mitte.

Ametinimetused, auastmed, aunimetused, teaduskraadid ja tiitlid kirjutatakse väikese algustähega, olgu tegu kui tahes tähtsa ametiisikuga (*minister, direktor, professor, doktor, admiral* jne).

Kõrgete ametinimetuste suurt algustähte on nimetatud endisaja kantseimentaliteedi jäljeks (paluja pidi olema alandlik ja palutavat ülendama).² Sellise mentaliteedi korral tekib aga küsimus, kust läheb piir – kes vääraks veel suurt tähte, kes enam mitte?

On olemas ka üldtiitlid *härira, proua* ja *preili*, mida võib kasutada iga inimese poole pöördumisel nii nime kui ka nimetuse ees (*härira Tamm, proua doktor*). Loomulikult kirjutatakse needki väikese algustähega.

Erand on *Vabariigi President*, mis nagu *Vabariigi Valitsus* on põhiseaduse järgi käsitatav institutsioonina. Seda ühendit kirjutatakse juriidilistes jm ametlikes tekstides läbiva suurtähega. Mujal on õige väiketäht – *Eesti president, härira president, presidendi kõne* jne.

Kahe tiitli puhul on siiski tava kasutada erilist austust väljendavat **ülimussuurtähte**: *Teie Majesteet, Nende Majesteetid* kuningas ja kuninganna, *Tema Pühadus* dalai-laama. Muudes ühendites, nagu *teie hiilgus, tema kõrgus, teie ausus, kõrgeausus* jne, ei ole suurtäht tarvilik.

Väikese tähega käivad ka sellised aunimetused nagu *aasta õpetaja, aasta sportlane, aasta naine, sajandi helilooja*, sama kehtib ka elutute asjade puhul: *aasta auto, aasta tegu, sajandi raamat*.

¹ Vt **T. Erelt**. Eesti ortograafia. 4. tr. Tallinn 2005 (annab suure ja väikese algustähe reeglistiku); **M. Raadik**. Kas suurtähel on tähtsus? – Keelenõuanne soovitab 2, Tallinn 2000; **H. Jürman**. Suur ja väike algustäht ning pealkirjad. – Oma Keel 2003, nr 1; **T. Leemets**. Austus ei sõltu algustähest – Keelenõuanne soovitab 3, Tallinn 2004 ja Oma Keel 2000, nr 1.

² Eesti keele grammatika II, Tallinn 1993, lk 366.

Asutused, ettevõtted,³ organisatsioonid, ühendused

Asutuste, ettevõtete, organisatsioonide ja ühenduste **registreeritud täisnimetused** kirjutatakse ametlikkuse rõhutamisel (dokumentides, pitsatitel jm) läbiva suurtähega: *Keskonnaministeerium, Riigikohus, Tartu Ülikool, Kiiu Piimäihistu, Eesti Turismifirmade Liit, Eesti Keele Sihtasutus*.

Vabamas tekstis, näiteks ajalehes, võib tarvitada ka väikest algustähte: *keskkonnaministeerium, riigikohus, Tartu ülikool, Kiiu piimäihistu, Eesti turismifirmade liit, eesti keele sihtasutus*. Kui kirjutaja ei ole veendunud, kas tegemist on täpse täisnimetusega, on kindlam kasutada väiketähti.

Omavalitsusorganite puhul on ametlikus kasutuses tavaks kirjutada läbiva suurtähega linnade ja valdade valitsused ning volikogud (*Rapla Linnavalitsus, Haanja Vallavolikogu*). Juriidilise isiku staatus on küll omavalitsusüksusel kui tervikul, ent nende kirjutamisel rakendatakse üldist kohanimemalli (*Haanja vald*, mitte “Haanja Vald”).

Eesti asutusenimetustes on hakatud täiendina kasutama ka ilmakaari, mida tuleb ilmselt pidada kohanimedeks, kuigi keeleliselt ei ole selline mall soovitatav ja tekitab tõlkeraskusi (*Põhja Politseiprefektuuri Põhja politseiosakond, Maksu- ja Tolliameti Ida maksukeskus*).

Üksikutel juhtudel eristab algustäht tähendust – näiteks *Eesti Pank, Tallinna Muusikakool* ja *Euroopa Komisjon* on kindlate asutuste ametlikud täisnimetused. *Eesti panku, Tallinna muusikakooli, Euroopa komisjone* (ükskõik milliseid Euroopas tegutsevaid või euroasjadega tegelevaid komisjone) on aga mitu, need on tüübinimetused.

Allüksuste nimetused kirjutatakse ka ametlikus kasutuses väikese algustähega: *Tallinna Ülikooli kasvatuseduste teaduskond, Siseministeeriumi rahvastiku arvestuse osakond, Riigikogu põhiseaduskomisjon*. Väike algustäht ei kahanda neis üksustes tehtava töö väärtust, nagu aeg-ajalt peljatakse.

Samuti tuleb väikese tähega kirjutada asutuse **tüübinimetus**, kui seda kasutatakse täisnimetuse asemel: *õpib tehnikäilikoolis* (= Tallinna Tehnikaülikoolis ~ Tallinna tehnikaülikoolis), *otsuse tegi linnavalitsus* (= Tartu Linnavalitsus ~ Tartu linnavalitsus).

Õigusaktid jm dokumendid

Seadustel jm õigusaktidel on tavaliselt puhtakujulised nimetused, mis kirjutatakse väikese algustähega (v.a neis sisalduvad pärisnimed): *põhiseadus, asjaõigusseadus, mitteilurumide erastamise seadus, Eesti kaubandusliku meresõidu koodeks* jne.

Mõnel õigusaktil (nt määrustel, korraldustel) on sedavõrd pikk nimetus, mis muust tekstist hästi ei eristu. Sel juhul sobib kasutada pealkirjamalli – jutumärke ja esisuurtähte. Näiteks

³ *Asutusi ja ettevõtteid* ei tule siin käsitada kui õigustermineid, vaid kui üldkeelesõnu.

Vabariigi Valitsuse 8. mai 1992. aasta määrus nr 143 „Maa asendamise, ostmise ja rentimise kord“⁴

Nõu on küsitud ka *punase raamatu* ja *valge raamatu* kohta, mida võib käsitada teatud liiki dokumentidena. Liiginimetuseks tuleks need kirjutada väikese algustähega, sest kumbki ei ole perioodikaväljaanne, mille nimi nõuaks läbivat suurtähte. Konkreetsetel punastel raamatutel on sageli hoopis täpsem pealkiri: “Eesti punane raamat”, “Läänemere regiooni mere- ning rannikubiotoopide punane raamat”, “Vene impeeriumi rahvaste punane raamat”, nüüdseks on ilmunud ka “Eesti trükise punane raamat, 1535–1850” – seega on mõiste avardunud.

Pühad, tähtpäevad, sündmused, üritused

Erinevalt mitmest teisest keelest kirjutatakse eesti keeles **pühade** ja **tähtpäevade** nimetused väikese tähega (v.a neis sisalduvad kohanimed). Kirjutusviis ei olene sellest, kas tegu on riigipüha, kirikupüha või rahvakalendri tähtpäevaga. Niisiis *jõulud*, *esimene jõulupüha*, *suur reede*, *võidupüha*, *jaanipäev*, *mardipäev*, *emadepäev*, *emakeelepäev*, *iseseisvuspäev*, *Tartu rahu aastapäev*, *Eesti lipu päev*, *Euroopa päev* jt.

Sama kehtib aastate, nii korduvate idamaa looma-aastate kui ka millelegi pühendatud aastate kohta: *koera aasta*, *hobuse aasta*, *eesti* (= eestikeelse) *raamatu aasta*, *Eesti* (= Eesti-maa kutselise) *teatri aasta*, *Euroopa keelteaasta*.

Üritustel, ka periooditi korduvatel üritustel, võib olla nimesid (*Valge Daami muusikapäevad*, *Pimedate Ööde filmifestival*), ent puhtakujulised nimetused kirjutatakse väikese algustähega: *XX taliolümpiamängud*, *Tartu maraton*, *vanalinna päevad*, *XXIV üldlaulupidu*, *Eesti Füüsika Seltsi noorte füüsikute III suvekool*.

TIINA LEEMETS,
Eesti Keele Instituudi teadur

Toimetuselt

Viimasel ajal on ka Euroopa Liit lisanud meie keelepilti mitu värvilist raamatut. Tegemist on Euroopa Komisjoni töödokumentidega, millega antakse liikmesriikidele või kandidaat-riikidele suuniseid ja kutsutakse neid üles ühes või teises valdkonnas arvamust avaldama. Näiteks kümme aastat tagasi ilmus meie ametnike töölaual eesti keelde tõlgitud “Valge raamat. Assotsieerunud Kesk- ja Ida-Euroopa riikide ettevalmistamine integreerumiseks Euroopa Liitu”. Sellele viitamisel lähtusid tollased tõlkijad ja toimetajad kui teatavat liiki

⁴ Erinevalt üldisest kasutusest tuleb õigusakti koostamisel juhendada õigustloovate aktide eelnõude normitehnikaga eeskirja § 14 lõikest 6, mille järgi seaduses peab viide seaduse sättele sisaldama viidatava seaduse pealkirja, mis kirjutatakse väikese algustähega ja ilma jutumärkideta.

Sama eeskiri näeb ette, et ka Vabariigi Valitsuse ja ministri määruse eelnõus tuleb viitamisel esitada seaduse pealkiri suure algustähega ja jutumärkides, s.o pealkirjareegli järgi. Määruse pealkiri jääb ka viitamisel jutumärkidesse. (Toimetuse märkus.)

dokumendist, nimetades seda lihtsalt *valgeks raamatuks* (*White Paper; Weissbuch, le Livre blanc, valkoinen kirja*). Selline viitamistava ongi üldjuhul püsima jäänud.

Praegu leiab euroakte sirvides viiteid *üldhuviteenuseid käsitlevale valgele raamatule* ja alles hiljaaegu võttis Euroopa Komisjon vastu *valge raamatu Euroopa teabevahetuspoliitika kohta*, mis kutsub arutlema, kuidas vähendada lõhet Euroopa Liidu ja selle kodanike vahel.

Populaarsed on ka rohelised raamatud. Kuigi esmapilgul võiks arvata, et nendes on tähelepanu keskmes keskkonnaküsimused, ei pea see paika. Roheline raamat räägib asjadest, mis ei ole veel lõplikult otsustatud ning pakub välja ideid ja seisukohti ning püüab algatada arutelu. Näiteks *roheline raamat Euroopa rändevõrgustiku kohta* küsib kõigilt huvitatud isikutelt arvamusi rände ja varjupaigaga seotud teabe vahetamiseks loodud võrgustiku tuleviku, selle ülesannete, ülesehituse jms kohta. Tavaliselt viidatakse sellelegi samamoodi kui valgele raamatule, kasutades enamasti ikka lühinimetust *roheline raamat*. Pealkirja pika variandi võib loomulikult panna jutumärkidesse, eriti kui soovitakse lisada ka selle alapealkiri, näiteks "*Roheline raamat. Tervisliku toitumise ja kehalise aktiivsuse edendamise: Euroopa mõõde ülekaalulisuse, rasvumise ja krooniliste haiguste ennetamisel*".

TERMINIKASUTUSEST ÕIGUSKIRJANDUSES

Ei ole mingi saladus, et eri töörühmade ettevalmistatud ja eri aegadel vastuvõetud õigusaktide sõnastust võrreldes tulevad ilmsiks vastuolud, mis väljenduvad ühe ja sama mõiste märkimises erisuguse terminiga. Erisuste tõttu aga tekivad mitmeti mõistmised ja kõhkluised normi rakendatavuse nüanssides. Ajal, mil õiguskeelde tuleb ka tõlgete kaudu juurde üha uusi termineid, on just omakeelsete põhitermine ühtsus eriti vajalik. Et artikli autor tunneb kõige paremini tööõiguse terminoloogiat, on ta oma arutluses lähtunud sellest valdkonnast.

Hüvitis ja tasu

Puhkuseseaduse § 25 kohaselt on tööandja kohustatud töötajale maksma kasutamata jäänud puhkuse eest *rahalist hüvitist*, kuid kokku mitte rohkem kui nelja aasta kasutamata jäänud puhkuse eest. Sisuliselt on sel juhul tegemist *puhkusetasuga* ja see arvutatakse nii nagu puhkusetasu ikka. Järelkult võinuks seaduse § 25 pealkirjastada “Kasutamata puhkuse eest puhkusetasu maksmine töö- või teenistussuhte lõpetamise korral”. Paragrahvi tekstis aga võinuks *rahalise hüvitise* asemel olla *puhkusetasu*.

Mis on laiendatud leping?

Liiklusseaduse § 20³ lõike 4 teises lauses kasutatakse terminit *laiendatud kollektiivleping*. Ka kollektiivlepingu seaduse (KLS) § 4 lõikes 5 kasutatakse terminit *laiendatud kollektiivleping*. Analüüsisid KLS-i § 4 lõiget 4 näeme, et enamiku kollektiivlepingute puhul on lubatud laiendada poolte kokkuleppel kollektiivlepingu seaduse § 6 lõike 1 punktides 1 ja 3 määratud tingimusi ka nende suhtes, kes muidu vastava kollektiivlepinguga hõlmatud ei oleks. Seejuures on lubatud laiendada vaid palgatingimusi ning töö- ja puhkeaja tingimusi. Laiendamise ulatus määratakse kindlaks kollektiivlepingus. Laiendatud kollektiivlepingute tingimused avaldab sotsiaalminister Ametlikes Teadaannetes ja need jõustuvad teadaannete avaldamisele järgneval päeval.

Siit algavad arusaamatused.

1. KLS-i §-s 6 esitatud loetelu ei saa käsitada kui kollektiivlepingu sisu määravat, ammendavat loetelu. KLS-i sätete ja vaimuga on vastuolus, et kollektiivlepingu muid tingimusi, peale KLS-i § 6 lõike 1 punktide 1 ja 3, mis on soodsamad kui seaduse muud sätted, ei või kohaldada kollektiivlepinguga hõlmamata isikute suhtes.

2. Miks on KLS-i § 6 lõike 1 punktide 1 ja 3 jõustumiseks tähtis, et teade avaldatakse Ametlikes Teadaannetes? Kas kollektiivlepingu poolte vahel kokkulepitud tingimusi peab

nüüd kohustuslikult rakendada ka nende suhtes, kes ei kuulu kollektiivlepingu poolt hõlmatavate isikute, s.o töötajate ja tööandjate hulka?

3. Kas sellist lepingut saab nimetada *laiendatud kollektiivlepinguks*? Kollektiivlepingu mõne sätte kohustuslik rakendamine nende suhtes, kes ei ole kollektiivlepingu subjektid, ei laienda kollektiivlepingu sisu, vaid kohustab mõningaid kollektiivlepingu sätteid piiratud rakendada lepinguga hõlmamata isikute suhtes.

Laiendatud kollektiivlepingust saab rääkida vaid siis, kui selle sätted avardavad lepingus ette nähtud õigusi ja kohustusi või laiendavad kollektiivlepingut kui tervikut subjektidele, kes seni ei olnud kollektiivlepinguga hõlmatud või kes on olnud hõlmatud vähem soodsa kollektiivlepinguga. Ärgem unustagem töötajatesse ebavõrdse suhtumise keeldu!

4. Kollektiivleping kui töötajate ja tööandjate koostöö tagamise üks vahendeid sotsiaalse partnerluse alusel saab olla vaid kahepoolne. Kolmepoolne kollektiivleping on nonsens.

Kas määratud ja määramata ajaks sõlmitud või tähtjaline ja tähtjatu leping?

Lepingu kehtivuse aeg määratakse kindlaks lepingu sõlmimisel või pikendamisel kas kindla ajavahemikuna või kehtivuse lõppu kindlaks määramata. Töölepinguseaduse (TLS) § 27 kohaselt jagunevad töölepingud *määramata ajaks sõlmitud* ja *määratud ajaks sõlmitud* töölepinguteks. Selline jaotus tuleneb venekeelsete terminite otsetõlkest.

Tsiviilõiguses kasutatakse lepingute liigitamist *tähtjalisteks* ja *tähtjatuteks*. Selles osas tuleks terminoloogiat ühtlustada ning nimetada ka töölepinguid *tähtjatuteks* ja *tähtjalisteks*.

Lepingust taganemine, lepingu ülesütlemine, lepingu lõpetamine

Võlaõigusseaduses (VÕS) kasutatakse terminina nii *lepingust taganemist* (§ 101 lg 1 p 4) kui ka *lepingu ülesütlemist* (§ 107 lg 1 p 3; § 116 lg 6, eriti kestuslepingute puhul).

Töölepingu ülesütlemine tähendab seda, et üks lepingupooltest on teatanud teisele oma kavatsusest lepingu alusel tekkinud tööõigussuhte lõpetada. Sõltuvalt olukorrast võib töölepingu ehk tööõigussuhte lõpetada kas vahetult pärast etteteatamist või pärast seaduses või poolte kokkuleppega kindlaksmääratud tähtaja möödumist.

Tsiviilõiguses räägitakse *lepingu lõpetamisest*, *lepingu uuendamisest*, *lepingu peatamisest* ja *lepingu katkestamisest*. Need mõisted ei ole leidnud eri õigusvaldkondades lahtimõtestamist ega ühtset kasutamist.

Tsiviilõiguses on küllalt levinud mõiste *lepingust taganemine*. Sisuliselt tähendab see, et üks lepinguosaline loobub sõlmitud lepingu osalisest või täielikust täitmisest. Tsiviilõigus-

lik leping loetakse sõlmituks, kui pooled on saavutanud kokkuleppe ja selle ka nõuetekohaselt vormistanud. Sel moel tekib poolte vahel sisuline lepinguõiguslik suhe ning *lepingust taganemine* tähendab tsiviilõiguses ka *lepingu lõpetamist*.

Tööleping loetakse üldjuhul sõlmituks, kui pooled on sellele alla kirjutanud (TLS § 29). Kuid *töölepingu jõustumine* ei tähenda veel tööõigussuhte tekkimist. See tekib tööle asumisega. Alates tööle asumisest kohaldatakse sellele isikule kõiki tööõigussuhtest tulenevaid õigusi ja kohustusi. Järelikult on *töölepingust taganemine* võimalik kuni tööõigussuhte tekkimiseni ning võiks tähendada seda, et sõlmitud töölepingut ei realiseerita.

Erandina on lubatud töölepingut vormistada ka suuliselt (TLS § 28 lg 1). Faktilist tööle lubamist pädeva isiku poolt loetakse töölepingu sõlmimiseks (TLS § 28 lg 2). Töölepingu seaduse §-d 120–122 sätestavad töölepingu *tühistamise* enne tööle asumist, s.o enne tööõigussuhte tekkimist. Neil juhtudel tekib tööõigussuhe samaaegselt töölepingu sõlmimisega. Tööõiguses ei ole kasutatud terminit *lepingust taganemine*.

Kui tööõigussuhe on tekkinud, siis ei ole võimalik enam *töölepingut tühistada* ega *lepingust taganeda*. Võimalik on *tööõigussuhte lõpetada* seaduses või lepingus ettenähtud korras kas etteteatamisega või etteteatamiseta. Seega ei ole tööõiguses otstarbekas *lepingust taganemist* kasutada.

Mis puutub tööõigussuhte *lõpetamise*, siis fikseeritakse see töölepingus. Kui aga töötaja leiab, et tööleping ja tööõigussuhe on lõpetatud ebaõigesti (seadusevastaselt, protseduuri-reegleid rikkudes vm), on tal õigus pöörduda töövaidluskomisjoni ja nõuda kas enda tööle ennistamist või töölepingu ehk tööõigussuhte lõpetamist omal soovil. Kui töötaja taotlus rahuldatakse ja ta ennistatakse tööle, siis loetakse, et tööõigussuhe ei olnud lõppenud. Kui taotlus töölepingu lõpetamiseks rahuldatakse töötaja enda soovil, loetakse tööleping (tööõigussuhe) lõppenuks töötamise tegeliku lõppemise päevast.

Tellijat, töövõtjat, töölesoovijat ja töötajat

Töövõtulepingu (VÕS § 635 jj) poolteks on *tellijat* ja *töövõtjat*. Töölepingu puhul on aga poolteks *tööandjat* ja *töölesoovijat*, kes tööõigussuhte tekkimisel omandab *töötaja* õigusliku seisundi. Kui töölepingut muudetakse, siis on lepingu poolteks ikkagi *tööandjat* ja *töötajat*. *Tellijat* ja *töövõtjat* kui termineid ei ole tööõigussuhte puhul kasutatud.

Arvutamine ja arvestamine

Palgaseaduse (Pals) § 3 lõike 1 kohaselt on üks töölepingus kindlaksmääratav tingimus palga *arvutamise kord*. Palga *arvutamise kord*, mida õiguskirjanduses nimetatakse ka palga- ehk töötasustamissüsteemiks, hõlmab sätteid, millega määratakse kindlaks töötaja poolt palgaarvestusaja jooksul tehtud töö eest makstava tasu ehk brutopalga *arvutamise* viis.

Palga *arvestamise kord* määrab kindlaks asjaolud, kuidas tehtud töö arvesse võetakse, miljal, millise ajavahemiku eest ja kuidas kajastub palk tööandja raamatupidamises ehk finantsarvestuses ning kuidas on iga töötaja palk individualiseeritud.

Palk¹

PalS-i § 2 lõike 1 kohaselt on palk tasu, mida tööandja maksab töötajale töö eest või muudel õigusakti, kollektiiv- või töölepinguga ettenähtud juhtudel. Need muud juhud kujutavad endast lisatasusid ja juurdemakseid, mida tööandja maksab töötajale hälvete puhul töötingimustes ning juhtudel, kui töötaja töö ei anna ettenähtud töötulemust (PalS § 2 lõiked 3, 4 ja 5) mitte töötaja süül.

PalS-i § 2 lõike 1 teise lause kohaselt koosneb palk *põhipalgast* ja *lisatasudest, preemiatest* ja *juurdemaksetest*. Sama paragrahvi lõige 2 määratleb *põhipalka* kui tunni-, päeva-, nädala- või kuupalgamäära alusel arvatud palka. Seega on põhipalk samastatud töötaja poolt palgaarvestusajas tehtud töö eest arvatud palgaga, olenemata sellest, kas töö tehti palgaarvestusaja tööajanormi raames või seda ületades.

Sellega on raske nõustuda. Näiteks on töötaja rakendatud tööle väljaspool normikohast tööaega (ületunnitööle, tööle igapäevasel puhkepäeval). Selle töö eest makstakse talle tasu tavalise tunnipalgamäära alusel ning veel ka lisatasu. Kas siis selles kuus on tema põhipalk suurem kui eelmises või järgnevas kuus, kus normivälist tööerakendamist ei olnud või ei ole?

Kui jääda senise ja PalS-i § 2 lõikes 2 antud põhipalga määratluse juurde, tuleks see siduda tööajanormi piires tehtud tööga. Kui tahetakse normivälisel tööajal tehtud töö eest makstavat tasu eristada, siis võiks seda nimetada *täiendtasuks* (*täiendpalgaks*).

Võib-olla vääriks edaspidi kaalumist, kas mitte määratleda põhipalgana töötaja palgamäära (tunni-, päeva-, nädala-, kuu- või mõne muu ajavahemiku kohta), mille saamine on töötajale tagatud, kui ta täidab nõuetekohaselt teatud ajavahemikuks ettenähtud tööülesanded, või kui tööülesannete vaegtäitmine ei ole tingitud töötaja süüst, siis asjakohase juurdemakse abil.

HEINO SIIGUR

¹ Vt palga kohta ka Keel ja õigus. Tallinn 2005, lk 94.

RAAMAT EUROOPA LIIDU ÕIGUSSÜSTEEMIST

Julia Laffranque. Euroopa Liidu õigussüsteem ja Eesti õiguse koht selles. Tallinn 2006, 536 lk.

Kuigi Euroopa Kohus on juba Euroopa ühenduste õige varajases staadiumis rääkinud iseisvast õigussüsteemist ning Euroopa põhiseaduse lepingu Eesti ratifitseerimise seaduse eelnõu seletuskirjas märgitakse, et “võrreldes kehtiva korraga, on Euroopa Liidu õigussüsteemi Euroopa põhiseaduse lepinguga oluliselt lihtsustatud,”¹ tekitab Euroopa Liidu õiguse vaatlemine omaette, väljakujunenud süsteemina diskussioone teadusringkondades. Ja et ka Euroopa Liidu õiguse arenguid on raske ennustada, võib ilmunud raamatu pealkirja pidada teatud mõttes provokatiivseks.

Tõsiasi, et **Julia Laffranque**, raamatu autor, on Euroopa Liidu õigusega enam kui kümme aastat tegelnud, andis talle siiski julguse seda ainevalda käsitleda. Nüüd, kui Eesti on Euroopa Liidu täisliige, on kunagised abstraktsed õigusmõisted saanud tegeliku sisu, mida see raamat püüab eesti lugejale selgitada. Euroopa Liidu õiguse paremaks mõistmiseks tuge pakudes käsitletakse seda tihedas seoses Eesti õigusega. Eeskätt on keskendutud konstitutsioonilistele, institutsioonilistele, aga ka menetlusõiguslikele aspektidele.

Eelkõige õpikuna mõeldud raamatus on nii akadeemilisi arutlusi kui ka kokkuvõtteid peatükkides esitatud olulisemast teabest, mida piltlikustatakse näidetega Eesti ja Euroopa kohtupraktikast. Teadmiste kinnistamiseks on võimalik kasutada küsimustikku, skeeme ja tabeleid. Raamatal on kaks lisa: esimene annab ülevaate Euroopa Liidu liikmesuse ja Euroopa Liidu õiguse käsitlemisest teiste liikmesriikide põhiseadustes ja kohtupraktikas, teine pakub teavet Euroopa Liidu õiguse teiste, tuntumate, peamiselt võõrkeelsete allikate kohta. Lisatud on loetelu kasulikest Interneti-aadressidest.

¹ Euroopa põhiseaduse lepingu ratifitseerimise seaduse eelnõu, 64 SE, 7. osa „Eelnõu mõju“. Arvutivõrgus kättesaadav Riigikogu kodulehel <http://web.riigikogu.ee/ems/saros-bin/mgetdoc?itemid=051320018&login=proov&password=&system=ems&server=ragne11> (12.02.2006).

UUSI SEADUSNIMETUSTE LÜHENDEID

Viimane soovituslik seadusnimetuste lühendite loetelu ilmus Õiguskeeles nr 5/2004. Ter-
viklik loetelu lühenditest on kättesaadav Justiitsministeeriumi veebilehel aadressil:
<http://www.just.ee/10575>.

X Riigikogu täiskogus 2005. aastal vastu võetud seadustest vajavad pealkirjalühendit järg-
mised:¹

Euroopa Liidu Nõukogu määruse (EMÜ) nr 2137/85	
“Euroopa majandushuviühingu kohta” rakendamise seadus	EMHÜS
E-raha asutuste seadus	ERAS
Eesti lipu seadus	ELS ²
keskkonnamõju hindamise ja keskkonnajuhtimissüsteemi seadus	KeHJS ³
keskkonnatasude seadus	KeTS ⁴
Euroopa Liidu Nõukogu määruse (EÜ) nr 1435/2003	
“Euroopa Ühistu (SCE) põhikirja kohta” rakendamise seadus	SCEPS
Euroopa Liidu Nõukogu määruse (EÜ) nr 2157/2001	
“Euroopa äriühingu (SE) põhikirja kohta” rakendamise seadus	SEPS
surma põhjuse tuvastamise seadus	SPTS
taimede paljundamise ja sordikaitse seadus	TPSK ⁵
tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja täitemenetluse	
seadustiku rakendamise seadus	TsMSRS
tunnistajakaitse seadus	TuKS
tööturuteenuste ja -toetuste seadus	TTTS ⁶
vedelkütusevaru seadus	VKVS ⁷
vereseadus	VereS
välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seadus	VRKS ⁸
üleühenduselise ettevõtja, üleühenduselise ettevõtjate grupi ja	
Euroopa äriühingu tegevusse töötajate kaasamise seadus	ÜETKS

¹ Teised vastuvõetud seadused on kas muutmise seadused, ratifitseerimise seadused või varasemate kordusväl-
jaanded, millel lühend olemas.

² Jõustus 1. jaanuaril 2006 ning tunnistab kehtetuks riigilipu seaduse.

³ Jõustus põhiosas 3. aprillil 2005 ning tunnistab kehtetuks keskkonnamõju hindamise ja keskkonnaauditeerimise
seaduse (KeHAS).

⁴ Jõustus 1. jaanuaril 2006 ning tunnistab kehtetuks keskkonnakasutusest laekuva raha kasutamise seaduse
(KeRKS) ja saastetasu seaduse (SaasteTS).

⁵ Jõustus põhiosas 1. jaanuaril 2006 ja tunnistab kehtetuks sordikaitse seaduse (SKS) ning seemne ja taimse
paljundusmaterjali seaduse (STPS).

⁶ Jõustus 1. jaanuaril 2006 ning tunnistab kehtetuks töötü sotsiaalse kaitse seaduse (TSKS) ja tööturuteenuse
seaduse (TTTS).

⁷ Jõustus põhiosas 9. märtsil 2005 ning tunnistab kehtetuks vedelkütuse miinimumvaru seaduse (VKMVS).

⁸ Jõustub 1. juulil 2006 ning tunnistab kehtetuks pagulaste seaduse (PagS).